

ONDERZOEK: DE FINANCIËLE STAAT VAN HET SOCIAAL
DOMEIN VAN NEDERLANDSE GEMEENTEN IN 2021

Houdbaarheid financiële situatie in het sociaal domein zorgelijk

Lasten jeugdzorg blijven stijgen in een wervelwind, Wmo staat in het oog van de storm

Opdrachtgevers:

nieuwe
perspectieven

Samenvatting

Dit rapport brengt de financiële situatie van het gemeentelijk sociaal domein in beeld. In opdracht van VNG, Divosa en NDSB zijn de in totaal 352 gemeentelijke jaarrekeningen van 2021 geanalyseerd en vergeleken met de jaren ervoor. Net zoals voorgaande jaren wordt het sociaal domein specifiek uitgelicht. Op onderdelen zijn de uitkomsten in een meerjarig perspectief geplaatst. In dit rapport worden de volgende conclusies getrokken:

Incidentele verhoging algemene uitkering jeugdzorg lijkt ontoereikend

Dit rapport geeft wederom weer dat de netto lasten van Nederlandse gemeenten binnen het sociaal domein blijven stijgen. Voor het cluster Jeugd geldt dat het 'fictieve' budget vanuit het gemeentefonds niet gelijk oploopt met de stijging van de netto lasten in de jeugdzorg¹. Het onderzoek toont aan dat een tekort is op de jeugdzorg. Over 2021 bedroeg dit € 1,3 miljard. De ontwikkeling van dit tekort is in lijn met de toename van de netto lasten en de gelijktijdige toename van de algemene uitkering op dit cluster. Het huidige jeugdinstel is niet houdbaar, zo stelt de VNG². In maart 2021 heeft de VNG een arbitragezaak tegen het Rijk aangespannen omdat gemeenten het structureel niet redden met de budgetten voor de jeugdzorg. Uitkomst hiervan is dat de gemeenten in het gelijk gesteld zijn en het kabinet voor 2022 € 1,3 miljard extra incidenteel beschikbaar stelt aan gemeenten ter compensatie van de tekorten in de jeugdzorg. Dit is slechts een tijdelijke oplossing voor een structureel tekort. Van gemeenten wordt verwacht dat zij maatregelen uitvoeren, waarmee volgens het Rijk in 2022 extra € 214 miljoen kan worden bespaard op de uitgaven voor jeugdhulp³. In 2020 werd duidelijk dat een deel van de jeugdzorg werd uitgesteld door corona. De stijging van de netto lasten in het cluster Jeugd is daardoor mogelijk te verklaren door het hervatten van de uitgestelde jeugdzorg. De komende jaren moeten uitwijzen of de te realiseren besparingen voldoende zullen zijn om het tekort te dichten en wat dit voor effect op de lange termijn heeft op de jeugdzorg. De urgentie voor de hervormingsagenda Jeugd neemt toe.

Aantal cliënten voor Maatschappelijke ondersteuning blijft toenemen

Sinds de introductie van het abonnementstarief in 2019 is een significante toename van het aantal cliënten zichtbaar. Ook in 2021 is het aantal cliënten met hulp bij het huishouden gestegen met circa 11%⁴. Dit draagt bij aan de financiële uitdagingen binnen het cluster Maatschappelijke ondersteuning. Momenteel ligt er een wetsvoorstel voor het invoeren van inkomensafhankelijke bijdrage voor hulp bij het huishouden⁵. Dit kan in de toekomst leiden tot een lager beroep op de hulp bij het huishouden. Daarnaast is inmiddels afgesproken dat landelijk € 110 miljoen wordt toegevoegd aan de Algemene Uitkering als compensatie voor de gevolgen van het abonnementstarief per 2025⁶. In lijn met eerder benoemde analyses is het echter aannemelijk dat de trend van circa 9% stijging van de netto lasten van Maatschappelijke ondersteuning per jaar zich doorzet in de komende jaren. Dit is het geval mits er geen andere taakverschuivingen plaatsvinden of aanvullende uitkeringen volgen. Binnen het cluster Maatschappelijke ondersteuning kent het taakveld 'Maatwerkdienstverlening 18+' een stijging van de netto lasten van € 132 miljoen. De verschuiving van zorgtaken van de Wmo naar de Wlz geeft een tijdelijk verstoord financieel beeld.

1 Bruno Steiner 'Ruimte en Risico's' (2018), Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en BDO 'De groeiende druk van het sociaal domein' (2020)
 2 <https://vng.nl/artikelen/hervormingsagenda-jeugd>
 3 Divosa – Kabinet en gemeenten maken afspraken over budget en maatregelen jeugdhulp – donderdag 3 juni 2021

4 <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2022/41/monitor-abonnementstarief-wmo-2021>
 5 Invoering eerlijkere eigen bijdrage huishoudelijke hulp | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl
 6 Invoering eerlijkere eigen bijdrage huishoudelijke hulp | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl

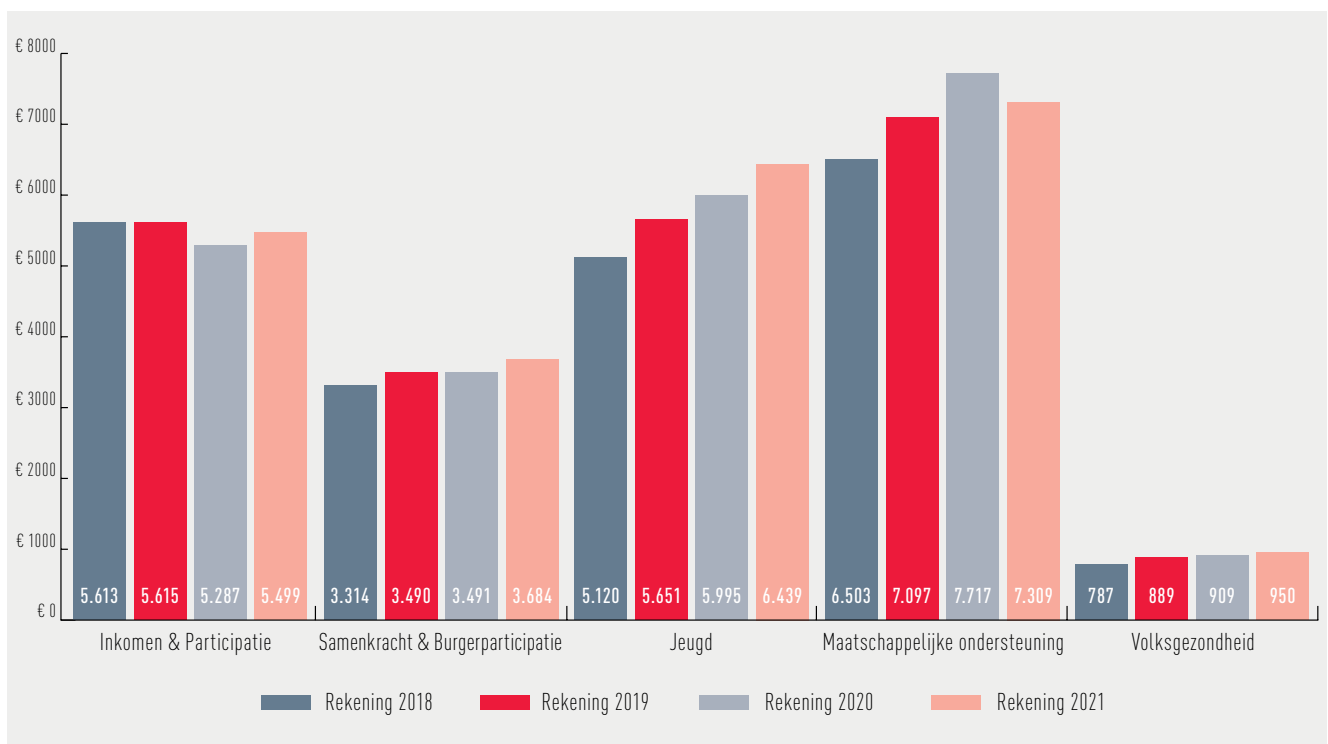
Verschuiving van zorgtaken naar de Wlz zorgt voor netto lastendaling bij Maatschappelijke ondersteuning

Uit het rapport blijkt dat binnen het cluster Maatschappelijke ondersteuning de netto lasten van het taakveld 'Geëscaleerde zorg 18+' gedaald zijn met € 543 miljoen. De daling van de netto lasten van het cluster is daardoor toe te wijden aan het taakveld 'Geëscaleerde zorg 18+', die een daling kent van € 543 miljoen. Per 1 januari 2021 is de Wlz opengesteld voor mensen met een psychische stoornis⁷. Met deze aanpassing vindt een verschuiving plaats van cliënten en middelen vanuit zowel de basisverzekering als de Wmo naar de langdurige zorg. Dit behelst voor verschillende gemeenten een daling van de lasten van een aantal miljoen. Dit is echter niet voor elke gemeente het geval. Tegelijkertijd zijn er geen indicaties dat de zorgvraag is afgenomen. Deze daling geeft daardoor enkel weer dat de financiering van een deel van de zorg is verschoven van gemeenten naar het Rijk.

Gebrek aan financiële grip en sturing door wetgeving

De netto lasten van Nederlandse gemeenten binnen het sociaal domein stijgen € 484 miljoen in 2021. Inflatie speelt hierin, anders dan in 2022 en 2023, nog geen rol. Zo blijkt uit de cijfers van het CBS dat in 2021 de consumentenprijsindex (CPI) 2,7% was en daarmee een marginale invloed heeft op de resultaten in dit onderzoek⁸. In 2022 bedroeg het CPI 10,0%. De stijgingen zijn een trend die de afgelopen jaren alomt besproken is. Andere onderzoeken, zoals de benchmark Nederlandse gemeenten 2023 laten zien dat het resultaat over 2021 gezamenlijk € 1,8 miljard bedroeg⁹. Dit lijkt in eerste instantie goed nieuws, maar duidt vooral op het feit dat gemeenten het geld vaak niet konden uitgeven, omdat de extra bijdragen van het Rijk eind 2021 beschikbaar kwamen. Dit schetst tevens het beeld dat er behoefte is vanuit de gemeenten voor financiële duidelijkheid vanuit het Rijk. Ook uit dit onderzoek blijkt onduidelijkheid van het Rijk met onder andere grote verschillen in gemeentefondscirculaires. Daar komt bij dat bepaalde wetgeving in het sociaal domein maakt dat de financiële situatie hieromtrent niet volledig stuurbaar is; denk hierbij aan de openeinderegeling in de Jeugdwet. Dit maakt dat gemeenten beperkt grip hebben op hun financiële situatie.

Figuur 1 geeft een overzicht per cluster van de gerealiseerde gemeentelijke netto lasten in het sociaal domein.

Figuur 1 - Gerealiseerde gemeentelijke netto lasten in sociaal domein 2018, 2019, 2020 en 2021 in mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021, Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

Terugblik voorgaande jaargangen en vooruitblik

Terugkijkend op de voorgaande jaargangen van dit rapport wordt een aantal trends inzichtelijk. Ten eerste lijkt de invoering van het abonnementstarief te zorgen voor structurele stijgende netto lasten voor het cluster Maatschappelijke ondersteuning. Ten tweede blijkt dat het cluster Jeugd kampt met een structureel tekort, waarin de extra (met name incidentele) Rijksbijdragen onvoldoende blijken. Het onderzoek naar de jaarrekeningen van 2020 noemt dat de stijgende netto lasten van het cluster Jeugd lijken af te vlakken. Uit dit onderzoek blijkt dat dit mogelijk het (tijdelijke) gevolg van de coronacrisis was, gezien de netto lasten van jeugdzorg in 2021 weer harder stijgen. Verder liet het cluster Inkomen & Participatie zien dat de netto lasten in de afgelopen twee jaar eerst gelijk bleven en daarna daalden. In 2021 is er echter opnieuw sprake van een stijging van de netto lasten (4%); ondanks de uitstroom van de doelgroep uit de Wsw. Met de onrustige geopolitieke situatie is de verwachting dat deze lasten verder oplopen in de komende jaren. Tot slot zorgen onder andere de incidentele Rijksbijdragen er in 2020 en in 2021 voor dat de structurele (financiële) problemen bij gemeenten gemaskeerd worden. De opgaven blijven onverminderd groot.

Uit het onderzoek blijkt dat de totale netto lasten van het sociaal domein in de periode 2015 – 2021 met € 5,9 miljard (32,5%) zijn gestegen. Ook zijn de totale netto lasten Jeugd in 2021 al hoger dan het fictieve budget voor het cluster Jeugd in 2022. Als de stijgende trend van netto lasten van Jeugd in 2022 doorzet, blijft het tekort aanhouden. Duidelijk is dat in de komende jaargangen de volgende externe factoren van invloed zullen zijn op de financiën van het sociaal domein:

- ▶ inflatie;
- ▶ inval Oekraïne;
- ▶ dubbele vergrijzing en groeiende druk op de Wmo;
- ▶ energiearmoede;
- ▶ houdbaarheidsonderzoek Wmo;
- ▶ hervormingsagenda Jeugd;
- ▶ nieuwe verdeling van het gemeentefonds 2023;
- ▶ personeelstekorten;
- ▶ loonstijgingen;
- ▶ integraal zorgakkoord (IZA);
- ▶ Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA).

Corona

Ten tijde van publicatie van dit onderzoek, lijkt de coronacrisis alweer enige tijd geleden. Kalenderjaren 2020 en 2021 worden echter nog voor een groot deel gekenmerkt door een van de grootste crises van deze eeuw. In 2020 draaiden gemeenten overuren en ook in 2021 bleef dit noodzakelijk. Ze hebben er onder andere voor gezorgd dat zelfstandigen en ondernemers een beroep konden doen op overbruggingsregelingen en tegemoetkomingen. Het Rijk heeft in 2020 gemeenten en in het verlengde daarvan zorgaanbieders, welzijnsinstellingen en alle andere betrokken partijen bij het uitvoeren van het sociaal domein, verschillende steunpakketten aangeboden voor de compensatie van inkomstenverlies en extra kosten als gevolg van corona voor gemeenten. In 2021 zijn verschillende steunpakketten doorgezet en zijn tevens veel van de stopgezette werkzaamheden hervat.

Deze rapportage verklaart op verschillende plekken specifieke ontwikkelingen door – of als gevolg van – corona. Belangrijk hierbij op te merken is dat corona slechts één van de factoren is waar gemeenten in 2021 mee te maken hebben gehad. Veel van de financiële ontwikkelingen zijn hierdoor niet (uitsluitend) aan corona toe te schrijven. Daar waar een direct aanwijsbare relatie is te leggen met corona – bijvoorbeeld bij de coronasteunmaatregelen door het Rijk – is dit expliciet benoemd.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
1. Inleiding	6
1.1 Wijze van rapporteren: op basis van netto lasten	7
1.2 Leeswijzer	8
2. Baten gemeenten in rekeningen 2018 - 2021	9
2.1 Gemeenten realiseren in 2021 een positief resultaat: maar niet binnen het sociaal domein	10
3. Landelijk beeld jaarrekeningen gemeenten 2020 en het meerjarig retrospectief	11
3.1 Sociaal domein: stijging netto lasten onafgebroken sinds 2015	12
3.1.1 <i>Inkomen & Participatie</i>	13
3.1.2 <i>Samenkracht & Burgerparticipatie</i>	14
3.1.3 <i>Jeugd</i>	15
3.1.4 <i>Maatschappelijke ondersteuning</i>	16
3.1.5 <i>Volksgezondheid</i>	17
3.1.6 <i>Verdieping jeugd ten opzichte van andere clusters sociaal domein</i>	18
3.2 Andere gemeentelijke clusters: netto lasten in rekeningen 2018 tot en met 2021	20
3.2.1 <i>Cultuur & Onderwijs</i>	21
3.2.2 <i>Infrastructuur & Leefomgeving</i>	21
3.2.3 <i>Bestuur & Veiligheid</i>	21
3.3 Landelijke beeld jaarrekeningen gemeenten 2020 en het meerjarig retrospectief - Conclusies	21
4. Conclusies	23
4.1 Incidentele verhoging algemene uitkering jeugdzorg lijkt ontoereikend	24
4.2 Aantal cliënten voor Maatschappelijke ondersteuning blijft toenemen	24
4.3 Verschuiving van zorgtaken naar de Wlz zorgt voor netto lastendaling bij Maatschappelijke ondersteuning	24
4.4 Gebrek aan financiële grip en sturing door wetgeving	24
5. Methodische verantwoording	25
5.1 Gegevensbronnen	26
5.2 Toerekening van overhead aan de beleidsmatige taakvelden (tot 2017: functies)	26
5.3 Fictieve budget jeugd en lasten jeugd	27
5.4 Overige eigen middelen	28
Bijlage 1 – Toelichting taakvelden sociaal domein	29
Bijlage 1.1 – <i>Inkomen & Participatie</i>	30
Bijlage 1.2 – <i>Samenkracht & Burgerparticipatie</i>	31
Bijlage 1.3 – <i>Jeugd</i>	32
Bijlage 1.4 – <i>Maatschappelijke ondersteuning</i>	33
Bijlage 1.5 – <i>Volksgezondheid</i>	34
Leden projectgroep	35
Colofon	35

Inleiding

In de afgelopen jaren zijn meerdere rapporten verschenen over de financiële druk die het sociaal domein op gemeenten en de gemeentefinanciën legt. Uit de BDO-benchmark Nederlandse gemeenten 2023 blijkt dat gemeenten in totaal een positief resultaat van € 1,8 miljard behaalden over 2021¹⁰. Dat er geld overblijft is niet per definitie goed nieuws. Personeelstekorten, coronamaatregelen of leverancierstekorten zorgen er onder meer voor dat werk blijft liggen. Ook werden de extra Rijksbijdragen pas eind 2021 beschikbaar gesteld, waardoor dit nog niet besteed kon worden.

Sinds enkele jaren onderzoekt BDO in opdracht van Divosa, VNG en NDSO de financiële staat van het sociaal domein bij Nederlandse gemeenten. Deze analyse vindt plaats op basis van de door alle Nederlandse gemeenten bij het CBS aangeleverde jaarrekeningcijfers.

Duidelijk blijkt dat corona in 2020 en 2021 effect heeft gehad op de financiële posities van gemeenten. Daarnaast zijn een aantal andere ontwikkelingen hier van invloed op geweest, bijvoorbeeld de verkoop van Eneco-aandelen in 2020 en het verschuiven van zorgtaken in het taakveld 'Geëscaleerde zorg 18+' naar de Wlz in 2021. Deze ontwikkelingen laten een relatief positief financieel beeld zien in de gemeentelijke jaarrekeningen. De realiteit is echter dat het voornamelijk gaat om incidentele voordelen en dat de onderliggende problematiek, met name in het sociaal domein, nog verre van opgelost is. Voor het sociaal domein geldt dat in 2021 wederom een stijging is te zien van de netto lasten. Zo zijn de netto lasten voor jeugdzorg per jongere in vijf jaar tijd met meer dan 80% gestegen.

Naar verwachting nemen de netto lasten in komende jaren verder toe. Zo zorgt de inval in Oekraïne in 2022 voor meer vluchtelingen uit de betreffende regio's en voor gestegen gasprijzen. Daarnaast hebben we over 2022 te maken met meer dan 10% inflatie. De vraag blijft of de aanvullende Rijksbijdragen de structurele tekorten de komende jaren zullen dekken. Hier bestaat een hoge mate van onzekerheid over.

De weergave in deze rapportage beperkt zich zoveel als mogelijk tot wat er feitelijk is gebeurd en zichtbaar is. Waar een cijfermatige analyse mogelijk is, wordt die gegeven en soms wordt verwezen naar beleidsinhoudelijke analyses. Dit onderzoek concentreert zich op verschillen binnen het sociaal domein tussen de jaarrekeningen van 2020 en 2021. Waar mogelijk wordt dit in een meerjarig retrospectief geplaatst.

1.1 Wijze van rapporteren: op basis van netto lasten en netto baten

In dit rapport wordt gebruik gemaakt van financiële gegevens die conform de IV3-methodiek door gemeenten zijn aangeleverd bij het CBS. Hierbij worden baten (inkomsten) en lasten (uitgaven) verantwoord op taakvelden. Deze taakvelden verwijzen naar de specifieke taken die gemeenten uitvoeren. Een groep taakvelden bij elkaar vormt een cluster. Er bestaat onderscheid tussen uitgavenclusters; dit zijn de clusters waar het gros van de uitgaven van gemeenten plaatsvinden. En inkomstenclusters; waar bijvoorbeeld de inkomsten van het gemeentefonds worden verantwoord.

In dit rapport wordt gesproken over de *netto lasten* en *netto baten* per taakveld. Dit is het saldo van alle lasten en baten die op het specifieke taakveld zijn geboekt. Andere inkomsten, zoals de algemene uitkering, de decentralisatie, en integratie uitkeringen vallen niet onder de baten. Indien er meer lasten dan baten zijn, spreken we over netto lasten. Wanneer er per saldo meer baten dan lasten zijn, spreken we over *netto baten*.

De wijze waarop de *netto lasten* en *netto baten* tot stand komen, wordt nader toegelicht in hoofdstuk 5.

1.2. Leeswijzer

Hoofdstuk 2 begint met de toelichting op de baten vanuit het gemeentefonds, lokale belastingen en overige eigen middelen.

In hoofdstuk 3 worden de lasten behandeld. In 3.1 worden de vijf lastenclusters van het sociaal domein besproken, namelijk:

- ▶ Inkomen & Participatie (3.1.1);
- ▶ Samenkracht & Burgerparticipatie (3.1.2);
- ▶ Jeugd (3.1.3);
- ▶ Maatschappelijke ondersteuning (3.1.4);
- ▶ Volksgezondheid (3.1.5).

Daarnaast wordt een verdiepende analyse op *Jeugd* gegeven (3.1.6).

In 3.2 komen de lasten in de andere clusters aan bod, in meer algemene zin; de zes clusters die in het gemeentefonds onderscheiden worden, worden samengevoegd tot drie:

- ▶ Cultuur & Onderwijs;
- ▶ Infrastructuur & Leefomgeving;
- ▶ Bestuur & Veiligheid.

In hoofdstuk 4 worden de voorgaande hoofdstukken kort samengevat, ten slotte wordt in hoofdstuk 5 de methode verantwoord.

Baten gemeenten in rekeningen 2018-2021

2.1 Gemeenten realiseren in 2021 een positief resultaat: maar niet binnen het sociaal domein

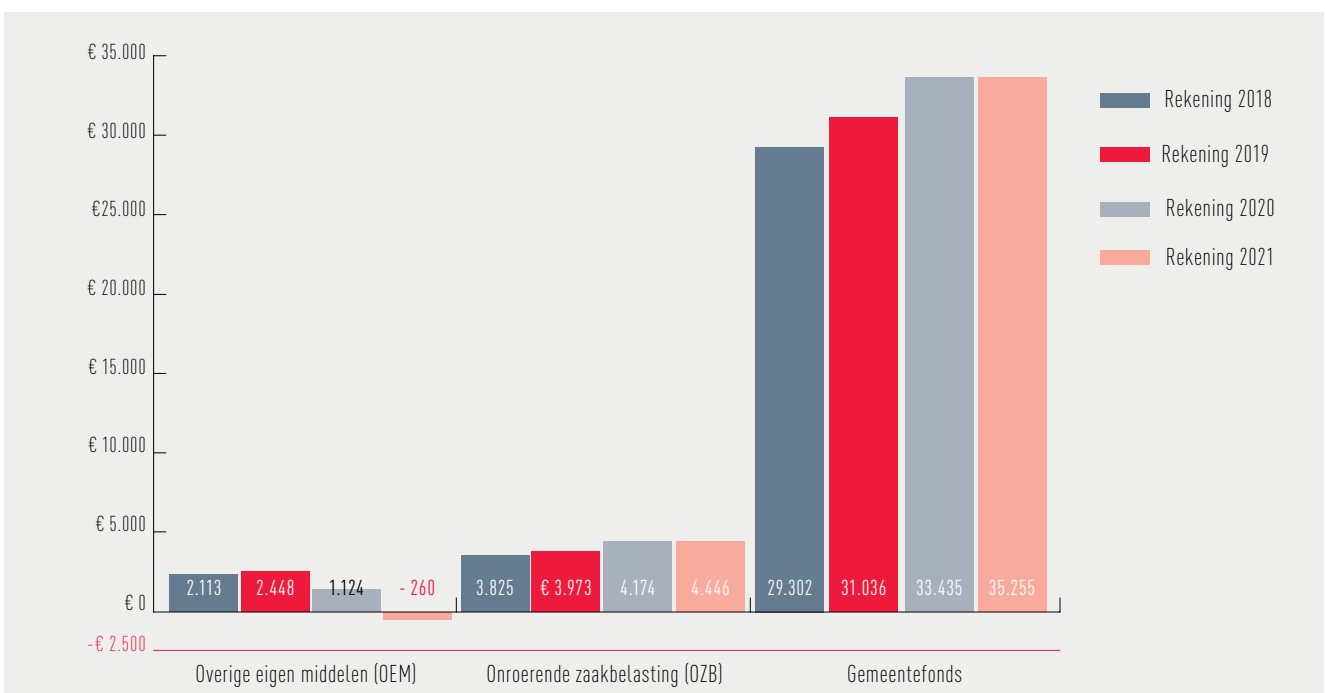
Het jaar 2021 laat wederom een stijging van de gerealiseerde netto baten zien. Waar dit in 2020 nog een stijging van 3,4% was, is de stijging in 2021 1,8%. De hogere stijging in 2020 wordt grotendeels verklaard door de compensatiepakketten voor de coronacrisis die gemeenten via het gemeentefonds hebben ontvangen¹¹ en de tegemoetkoming van het kabinet à € 300 miljoen voor de decentralisatie van de jeugdhulp¹².

De gerealiseerde netto baten van gemeenten in de categorie 'Overige eigen middelen' (OEM) dalen met meer dan 120%. Dit houdt in dat gemeenten minder lasten hebben gedekt vanuit eigen middelen. Eenvoudig gesteld waren de andere middelen (zoals het gemeentefonds en belastingen) voldoende om de lasten te dekken. Een daling van de OEM is dus positief voor de financiële situatie van gemeenten. Uit de jaarrekeningen van 2020 is reeds gebleken dat 44 gemeenten in totaal € 4,1 miljard ontvingen door de verkoop van de Eneco aandelen¹³. Dit leidde in 2020 tot meer dan een halvering van de totale OEM. In 2021 hebben de gemeentelijke rekeningen gezamenlijk een positief saldo van € 1,8 miljard, waardoor ook dit jaar deze post daalt. Het Gemeentefonds en de Onroerendezaakbelasting (OZB) stijgen in 2021 in lijn met de stijgingen van voorgaande jaren. Het sociaal domein laat het tegengestelde beeld zien, hier stijgen de netto lasten sinds 2015 onafgebroken. In hoofdstuk 3 wordt hier verder op ingegaan.

Tabel 1 en figuur 2 geven een overzicht van de hoogte van de gerealiseerde netto baten in de jaren 2018 tot en met 2021. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de OEM, de Onroerendezaakbelasting (OZB) en het gemeentefonds.

	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	VERSCHIL (21 - 20)	VERSCHIL (21 - 20) %
Overige eigen middelen (OEM)	€ 2.113	€ 2.448	€ 1.124	€ -260	€ -1.384	-123,2%
Onroerendezaakbelasting (OZB)	€ 3.825	€ 3.973	€ 4.174	€ 4.446	€ 272	6,5%
Gemeentefonds	€ 29.302	€ 31.036	€ 33.435	€ 35.255	€ 1.820	5,4%
Totaal	€ 35.240	€ 37.457	€ 38.733	€ 39.441	€ 708	1,8%

Tabel 1: Baten uit gemeentefonds, OZB en overige eigen middelen in gemeentelijke rekeningen 2018 tot en met 2021 in mln. en % verschil 2021 - 2020. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021, Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

Figuur 2: Baten uit gemeentefonds, OZB en overige eigen middelen in gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021 in mln. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021, Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

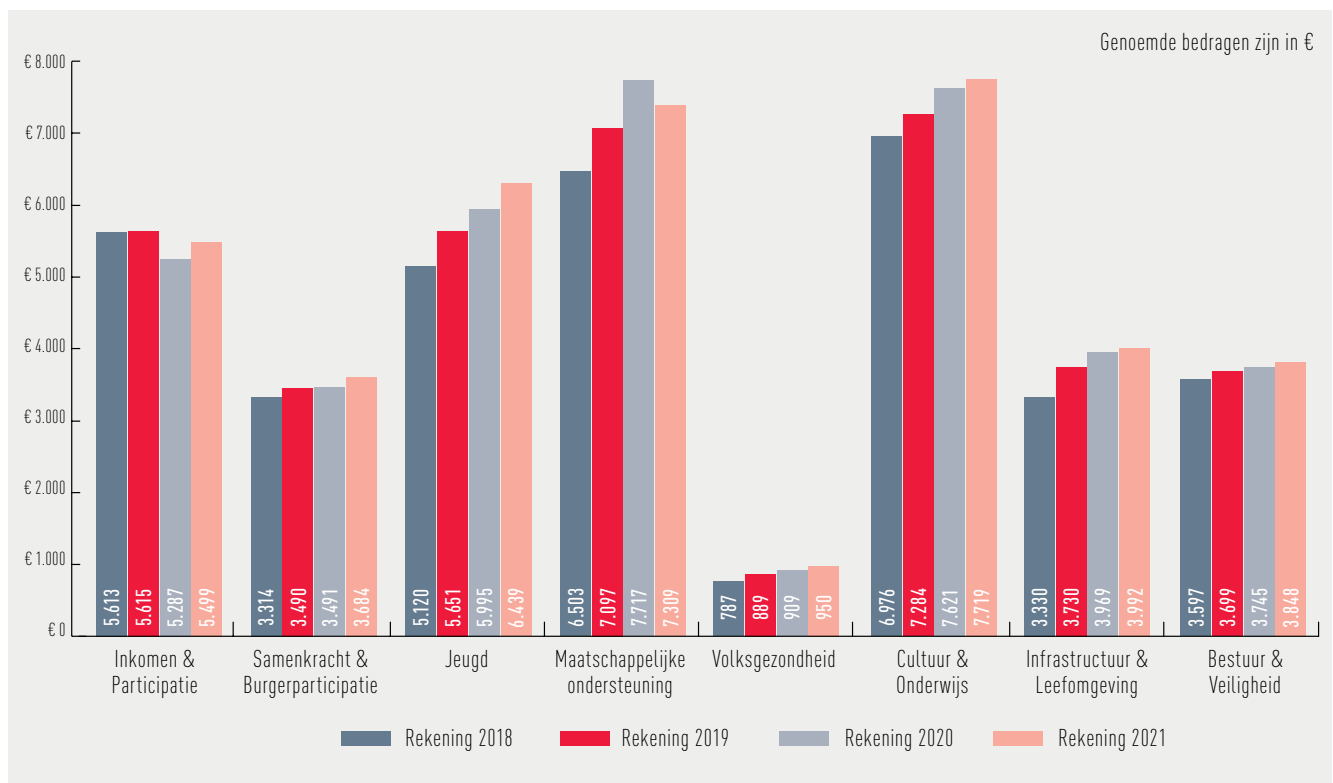
11 https://archieff.rijksbegroting.nl/2021/kamerstukken,2020/9/15/kst282721_42.html
 12 https://archieff.rijksbegroting.nl/2020/kamerstukken,2019/1/1/kst264817_79.html
 13 <https://vng.nl/artikelen/verkoop-eneco-wat-doe-je-met-4-miljard-euro>

**Landelijk beeld 2021
en het meerjarig
retrospectief**

In dit hoofdstuk komt het landelijke beeld van de jaarrekeningen in 2021 van de Nederlandse gemeenten aan bod. Een vergelijking wordt gemaakt met de resultaten van de onderzoeken van voorgaande jaren (2018: Bruno Steiner; vanaf 2019: BDO). Waar mogelijk worden verschillen tussen de jaren 2020 en 2021 verklaard.

Figuur 3.1 geeft een overzicht van de door gemeenten gerealiseerde netto lasten in de periode 2018 tot en met 2021. In de volgende paragrafen worden de verschillen toegelicht. Het sociaal domein – bestaande uit de clusters *Inkomen & Participatie*, *Samenkracht & Burgerparticipatie*, *Jeugd*, *Maatschappelijke ondersteuning* en *Volksgezondheid* – wordt behandeld in paragraaf 3.1. De overige clusters – *Cultuur & Onderwijs*, *Infrastructuur & Leefomgeving*, en *Bestuur & Veiligheid* – worden behandeld in paragraaf 3.2.

Figuur 3.1: Netto lasten in sociaal domein en andere clusters in rekeningen 2018 tot en met 2021 in mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021, Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

3.1 Sociaal domein: stijging netto lasten onafgebroken sinds 2015

Tabel 2 laat de totale gerealiseerde netto lasten in het sociaal domein zien over de periode 2018 tot en met 2021. Daarnaast wordt het absolute en relatieve verschil tussen de jaren 2020 en 2021 weergegeven. De totale netto lasten voor het sociaal domein stegen in 2021 met € 484 miljoen. Een stijging van 2,1% ten opzichte van 2020. Deze stijging is minder hoog dan van 2019 op 2020 (2,9%)¹⁴. Een aanwijsbare verklaring hiervoor is het cluster *Maatschappelijke ondersteuning*. Deze laat een daling zien van 5,3% hetgeen voornamelijk het gevolg is van een wijziging in het zorgstelsel. De afgelopen jaren steeg dit cluster jaarlijks met circa € 600 miljoen en kende daarmee tot 2021 in absolute zin de grootste stijging. Het cluster *Jeugd* blijft daarentegen met 7,4% bovengemiddeld stijgen. Ook de clusters *Inkomen & participatie*, *Samenkracht & burgerparticipatie*, en *Volksgezondheid* stijgen in 2021 met 4,0%, 5,6% en 4,6%.

Het valt op dat het sociaal domein, in vergelijking met de totale netto lasten van de Nederlandse gemeenten, harder stijgt. Het procentuele aandeel van het sociaal domein in de totale gemeentelijke netto lasten neemt hierdoor toe met 0,1%. Over de jaren 2018 tot en met 2021 schommelt het aandeel van het sociaal domein in de totale netto lasten rond de 60,5%.

	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	Δ 21-20	Δ 21-20
Inkomen & Participatie	€ 5.613	€ 5.615	€ 5.287	€ 5.499	€ 212	4,0%
Samenkracht & Burgerparticipatie	€ 3.314	€ 3.490	€ 3.491	€ 3.684	€ 194	5,6%
Jeugd	€ 5.120	€ 5.651	€ 5.995	€ 6.439	€ 444	7,4%
Maatschappelijke ondersteuning	€ 6.503	€ 7.097	€ 7.717	€ 7.309	€ -408	-5,3%
Volksgezondheid	€ 787	€ 889	€ 909	€ 950	€ 42	4,6%
Totaal sociaal domein	€ 21.337	€ 22.743	€ 23.398	€ 23.882	€ 484	2,1%
Totaal netto lasten gemeenten	€ 35.240	€ 37.457	€ 38.733	€ 39.441	€ 708	1,8%
<i>Aandeel sociaal domein in totaal gemeenten</i>	<i>60,5%</i>	<i>60,7%</i>	<i>60,4%</i>	<i>60,6%</i>	<i>0,1%</i>	

Tabel 2: Lasten in sociaal domein in Rekeningen 2018 tot en met 2021 in mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021, Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

Sinds de decentralisatie in 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk geworden voor jeugdzorg, werk en inkomen en zorg aan langdurig zieken en ouderen (Wmo). Hierdoor is het sociaal domein veelal het financiële zorgenkind van gemeenten geworden. Het sociaal domein is de grootste lastenpost van gemeenten en de netto lasten kennen een onafgebroken jaarlijkse stijging sinds de decentralisatie. Sinds 2015 zijn de netto lasten voor het sociaal domein met 32,5% gestegen (of € 5,9 miljard). Tabel 2A geeft deze ontwikkeling weer over de periode van 2015 tot en met 2021. In eerdere jaargangen van dit onderzoek is de opvallende relatieve stijging van het aandeel van het sociaal domein in de netto lasten tussen 2016 en 2017 al benoemd¹⁵. Hier ligt voornamelijk het nieuwe Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) aan ten grondslag¹⁶. Ook valt het op dat de andere clusters buiten het sociaal domein even hard meestijgen (gezien het relatieve aandeel van het sociaal domein na 2017 om en nabij de 60,5% blijft schommelen).

In de volgende sub paragrafen worden de afzonderlijke clusters van het sociaal domein verder toegelicht.

	REKENING 2015	REKENING 2016	REKENING 2017	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021
Sociaal domein	€ 18.030	€ 18.632	€ 20.470	€ 21.337	€ 22.743	€ 23.398	€ 23.882
Andere sectoren	€ 14.452	€ 14.633	€ 13.316	€ 13.903	€ 14.714	€ 15.335	€ 15.559
Totaal nettolasten gemeenten	€ 32.481	€ 33.265	€ 33.786	€ 35.240	€ 37.457	€ 38.733	€ 39.441
<i>Aandeel sociaal domein in totaal</i>	<i>55,5%</i>	<i>56,0%</i>	<i>60,6%</i>	<i>60,5%</i>	<i>60,7%</i>	<i>60,4%</i>	<i>60,6%</i>

Tabel 2A: Netto lasten in sociaal domein in Rekeningen 2015 tot en met 2021 in mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2015 tot en met 2021, Bruno Steiner 'Ruimte en Risico's' (2018), Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

3.1.1 Inkomen & Participatie

Het cluster Inkomen & participatie bestaat uit drie taakvelden: Inkomensregelingen (6.3), Begeleide participatie (6.4) en Arbeidsparticipatie (6.5). Een nadere toelichting van deze taakvelden is opgenomen in bijlage 1. *Inkomen & participatie* laat na een daling in 2020 weer een stijging zien in 2021 van de netto lasten. In de praktijk wordt vernomen dat gemeenten beter in staat zijn te sturen op de financiële impact van de Participatiewet, dan op de openbare diensten Wmo en Jeugdwet.

In het taakveld 'Inkomensregelingen' hebben zich de afgelopen jaren veel ontwikkelingen voorgedaan. In 2020 was er een daling van de netto lasten die verklaard is door het landelijk overschot op de BUIG en de coronamaatregelen in het kader van de Tijdelijke Overbrugging Zelfstandige Ondernemers (TOZO) door het Rijk. In 2020 waren de extra baten hoger dan de extra lasten voor (bijzondere) bijstand vanwege corona. Daarnaast werden de lasten in 2020 en 2021 vertekend, omdat een deel van de gemeenten in 2020 voorschotten TOZO hierop boekten en in 2021 de TONK werd uitbetaald¹⁷. Dit leidde per saldo tot lagere netto lasten. In 2021 was er opnieuw een overschot op de BUIG, echter kleiner dan in 2020¹⁸. Eind 2021 lag het aantal bijstandsgerechtigden, ondanks corona, lager dan eind 2019¹⁹. Omdat de ontwikkeling van de bijstandsvolumes en uitgaven van gemeenten in 2020 door de coronamaatregelen, niet uitzonderlijk waren ten opzichte van eerdere jaren, is besloten het gereserveerde budget voor coronamaatregelen toe te voegen aan het regulier te verdelen macrobudget²⁰. Tevens is het definitieve macrobudget circa € 460 miljoen lager vastgesteld doordat de economie zich beter ontwikkelde dan voorspeld²¹. Per saldo is er ondanks de verbeterde economie en de daling van bijstandsgerechtigden een stijging van de netto lasten voor inkomensregelingen van 15,0%, doordat de baten vanuit het Rijk in 2021 naar verhouding lager waren dan de lasten.

Na een eenmalige stijging van de netto lasten in 2020 voor het taakveld 'Begeleide participatie', dalen de netto lasten weer in 2021 (met 4,9%). Begeleide participatie is de grootste lastenpost binnen het cluster *Inkomen & Participatie*. Dit komt onder andere doordat de voorzieningen voor de Wsw in dit taakveld vallen (zie bijlage 1.1). Deze wet is in 2015 in de Participatiewet opgenomen, waarmee tevens geen nieuwe instroom in deze wet meer plaatsvindt. De bestaande Wsw-populatie stroomt uit door (natuurlijk) verloop en daarmee dalen de netto lasten van dit taakveld. Ondanks deze ontwikkeling, stijgen de netto lasten van dit cluster.

In 2021 stijgen de netto lasten van het taakveld 'arbeidsparticipatie' met 10,2%. Dit hangt mede samen met de groei van het aantal mensen dat met loonkostensubsidie aan het werk is, omdat voor deze groep diverse instrumenten zoals jobcoaching worden ingezet²².

In 2022 is de nieuwe Wet inburgering 2021 gestart. Deze wet zal inburgeraars moeten helpen sneller succesvol mee te doen aan de Nederlandse samenleving. Eerste berichten over de voortgang hiervan geven aan dat er verschillende complicaties optreden bij de overgang naar de nieuwe wet, zoals met het overgangsrecht of een tekort aan docenten²³. Ook is er door de inval in Oekraïne begin 2022 een grote instroom van Oekraïense ontheemden²⁴. Naar verwachting is dit de komende jaren terug te zien in de gemeentelijke jaarrekeningen.

Tabel 2B geeft een overzicht van de ontwikkelingen in de periode 2018 tot en met 2021.

NETTO LASTEN "INKOMEN & PARTICIPATIE" (INCL. AO)	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	Δ 21-20	Δ 21-20
Inkomensregelingen	€ 1.937	€ 1.969	€ 1.625	€ 1.868	€ 243	15,0%
Begeleide participatie	€ 2.731	€ 2.633	€ 2.680	€ 2.548	€ -132	-4,9%
Arbeidsparticipatie	€ 945	€ 1.013	€ 983	€ 1.083	€ 100	10,2%
Totaal "Inkomen & participatie" (incl. AO)	€ 5.613	€ 5.615	€ 5.287	€ 5.499	€ 212	4,0%

Tabel 2B: Netto lasten cluster 'Inkomen & Participatie' in rekeningen 2018 tot en met 2021 in mln. inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021, en eigen bewerking)

3.1.2 Samenkracht & Burgerparticipatie

Het cluster *Samenkracht & Burgerparticipatie* betreft de algemene voorzieningen. Het cluster bestaat uit twee taakvelden: Samenkracht & Burgerparticipatie (6.1) en Wijkteams (6.2, ook wel toegang en eerstelijnsvoorzieningen). In bijlage 1 worden deze taakvelden nader toegelicht. In 2021 stijgen de totale netto lasten € 194 miljoen ten opzichte van 2020. In het taakveld Samenkracht & Burgerparticipatie vallen ook lasten voor bepaalde coronamaatregelen, zoals extra subsidies en kwijtschelding van huur voor buurt- en clubhuizen en extra kinderopvang voor vitale groepen. Ook valt de noodopvang vluchtelingen onder dit taakveld. Naar verwachting zijn met name de lasten voor noodopvang van Oekraïense vluchtelingen de komende jaren terug te zien in de gemeentelijke jaarrekeningen. Het taakveld Wijkteams kent een stijging van de netto lasten van 6,7%.

17 Tozo: Rekentool van SZW voor gemeenten geeft beeld verrekening voorschotten | Divosa
 18 <https://www.divosa.nl/nieuws/opnieuw-sprake-van-overschot-op-buig-budget-maar-overschot-kleiner-dan-2020>
 19 <https://www.divosa.nl/nieuws/opnieuw-sprake-van-overschot-op-buig-budget-maar-overschot-kleiner-dan-2020>
 20 <https://www.divosa.nl/factsheet-bijstandsbudget-2020#bijstandsbudgetten-2021-en-2022>

-definitief-budget-2021
 21 <https://www.divosa.nl/factsheet-bijstandsbudget-2020#bijstandsbudgetten-2021-en-2022>
 -definitief-budget-2021
 22 Factsheet Ontwikkeling loonkostensubsidies | Divosa
 23 Kamerbrief over uitvoeringsbrief inburgering | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl
 24 <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/12/21/eerste-resultaten-wet-inburgering-2021>

Het reeds in de analyse over de jaarrekeningen van 2020 benoemde personeelstekort blijft in 2021 aanhouden. Tevens zijn in 2021 de activiteiten van wijkteams weer opgestart, nadat zij door corona gedurende meerdere periodes hebben stilgelegen. Onder het taakveld Wijkteams behoort ook de ondersteuning van gedupeerde ouders van de kinderopvangtoeslagaffaire. De uitvoering hiervan zorgt voor extra kosten. De gemeenten ontvangen hiervoor financiering vanuit het Rijk via een specifieke uitkering. Het Rijk heeft toegezegd de lasten die gemeenten hiervoor maken (onder bepaalde voorwaarden) volledig te vergoeden²⁵. Kosten die hoger liggen dan het te verdelen voorschot van het Rijk, worden achteraf verantwoord en vergoed via de SiSa verantwoording²⁶. Dit leidt in 2021 tot een tijdelijke stijging van de netto lasten. De vergoeding van het Rijk is naar verwachting de komende jaren terug te zien in de jaarrekeningen.

Zoals in tabel 2C weergegeven, stijgen de netto lasten voor beide taakvelden in 2021. De baten zijn weliswaar gestegen, echter zijn de lasten relatief harder gestegen. De totale netto lasten stijgen daardoor met 5,6%.

NETTO LASTEN "SAMENKRACHT & BURGERPARTICIPATIE" (INCL. AO)	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	Δ 21-20	Δ 21-20
Samenkracht en burgerparticipatie	€ 2.178	€ 2.285	€ 2.257	€ 2.368	€ 111	4,9%
Wijkteams	€ 1.136	€ 1.205	€ 1.234	€ 1.316	€ 83	6,7%
Totaal "Samenkracht & burgerparticipatie" (incl. AO)	€ 3.314	€ 3.490	€ 3.491	€ 3.684	€ 194	5,6%

Tabel 2C: Netto lasten cluster 'Samenkracht & Burgerparticipatie' in Rekeningen 2018 tot en met 2021 in mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021, en eigen bewerking)

3.1.3 Jeugd

Het cluster *Jeugd* bestaat uit twee taakvelden binnen het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV), namelijk Maatwerkdienstverlening 18- (6.72) en Geëscaleerde zorg 18- (6.82). In de bijlage zijn deze taakvelden nader toegelicht.

De netto lasten in het cluster *Jeugd* stijgen in 2021 met € 444 miljoen. In absolute bedragen stijgen de netto lasten het meest ten opzichte van de overige clusters naar een totaal van € 6.439 miljoen. De afgelopen jaren nam de groei van het cluster Jeugd af (2018: + 12,1%, 2019: + 10,4%, 2020: + 6,1%). In 2021 is de snelheid van de groei weer toegenomen naar +7,4%. De hogere netto lasten komen voort uit zowel het taakveld Maatwerkdienstverlening 18- als het taakveld Geëscaleerde zorg 18-. Maatwerkdienstverlening 18- betreft circa 83% van de netto lasten van het cluster en steeg met 4,9%. Geëscaleerde zorg 18- betreft de overige circa 17% van de netto lasten en laat een stijging van 22,7% zien. Het CBS geeft aan dat het aantal jongeren dat jeugdzorg ontving in 2021 is toegenomen, nadat deze in 2020 gedaald was²⁷. Wat betreft jeugdbescherming werden er minder maatregelen gestart en meer maatregelen beëindigd in 2021 dan in 2020. Voor jeugdreclassering werden er meer maatregelen gestart en beëindigd in 2021 dan in 2020. Het totaal aantal jeugdreclasseringsmaatregelen is verder gedaald in 2021²⁸. Zowel de toenemende personeelstekorten en daarmee hogere kosten (door bijvoorbeeld inhuur), als toegenomen aantal jongeren in jeugdzorg, de toegenomen duur (aantal dagen) van jeugdhulp en de veronderstelde toenemende complexiteit kunnen de hogere netto lasten verklaren. In 2020 werd duidelijk dat een deel van de jeugdzorg werd uitgesteld door corona. De stijging van de netto lasten in het cluster Jeugd is daardoor mogelijk (gedeeltelijk) te verklaren door het hervatten van de uitgestelde jeugdzorg.

Tabel 2D geeft een overzicht van de ontwikkelingen tussen 2018 en 2021. Een verdieping op de lasten van clusters Jeugd en *Maatschappelijke ondersteuning* is beschreven in sectie 3.1.6.

NETTO LASTEN "JEUGD" (INCL. A0)	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	Δ 21 - 20	Δ 21 - 20%
Maatwerkdienstverlening 18-	€ 4.310	€ 4.822	€ 5.155	€ 5.408	€ 254	4,9%
Geëscaleerde zorg 18-	€ 809	€ 829	€ 840	€ 1.031	€ 191	22,7%
Totaal "Jeugd" (incl. A0)	€ 5.120	€ 5.651	€ 5.995	€ 6.439	€ 444	7,4%

Tabel 2D – Netto lasten cluster 'Jeugd' in Rekeningen 2018 tot en met 2021 in mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021, en eigen bewerking)

3.1.4 Maatschappelijke ondersteuning

Het cluster Maatschappelijke ondersteuning bestaat uit drie taakvelden binnen het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV), namelijk: Maatwerkvoorzieningen (WMO) (6.6), Maatwerkdienstverlening 18+ (6.71) en Geëscaleerde zorg 18+ (6.72). De taakvelden zijn nader toegelicht in de bijlage.

In 2021 dalen de netto lasten voor het cluster *Maatschappelijke ondersteuning* met € 408 miljoen. Met een totale netto last van € 7.309 miljoen is dit cluster het grootst binnen het sociaal domein en de een na grootste van de totale gemeentelijke lasten.

De netto lasten van het taakveld Maatwerkvoorzieningen (Wmo) blijven nagenoeg gelijk ten opzichte van 2020. De netto lasten van het taakveld Maatwerkdienstverlening 18+ stijgt € 132 miljoen in 2021. De daling van de netto lasten het cluster is daardoor toe te wijzen aan het taakveld Geëscaleerde zorg 18+, die met € 543 miljoen gedaald is. Verschillende gemeenten geven in overleg aan dat dit onder andere wordt verklaard door een wijziging in de Wlz. Per 1 januari 2021 is de wet opengesteld voor mensen met een psychische stoornis²⁹. Met deze aanpassing vindt een verschuiving plaats van cliënten en middelen vanuit zowel de basisverzekering als de Wmo naar de langdurige zorg. Voor bepaalde gemeenten betekent dit dat een deel van de inwoners met beschermd wonen over zijn gegaan naar de Wlz en daarmee de lasten van deze groep. Dit behelst voor verschillende gemeenten, voornamelijk centrumgemeenten Beschermd Wonen, een daling van de lasten van een aantal miljoen. Uit onderzoek van het Zorginstituut Nederland blijkt dat de zorguitgaven met betrekking tot GGZ voor de Wlz van 2020 op 2021 met € 825 miljoen zijn gestegen³⁰. Aangezien het niet bekend is hoe groot het aandeel van de voorheen-Wmo hierin is, is het niet in te schatten of er een stijging of daling had plaatsgevonden in het taakveld als deze verschuiving niet had plaatsgevonden. Gezien de stijgende trend van de afgelopen jaren en de stijging in de overige taakvelden, is het aannemelijk dat de overige kosten binnen het taakveld zijn meegestegen. Tevens zijn er geen indicaties dat de zorgvraag is afgenomen. Deze daling geeft daardoor enkel weer dat de financiering van zorg is verschoven van gemeenten naar het Rijk.

Tevens heeft het kabinet in 2020 € 200 miljoen beschikbaar gesteld voor de aanpak van dak- en thuisloosheid in 2020 en 2021³¹. De middelen zijn gericht op het creëren van woonplekken en daarmee worden ze ingezet voor investeringen in gebouwen (meerjarige lasten). In 2021 is € 123 miljoen hiervan aan gemeenten verstrekt. De bijdrage die (centrum) gemeenten hiervoor ontvangen zijn via een decentralisatie-uitkering verdeeld³². De ontvangen gelden die niet voor eind 2021 besteed zijn, zorgen voor een eenmalige stijging van het resultaat van gemeenten in 2021, doordat tegenover deze baten nog geen kosten staan in dat jaar. De lasten hiervan zijn ook de komende jaren terug te zien in de jaarrekeningen, zonder dat daar dan baten tegenover staan (en het resultaat verslechtert).

In de voorgaande jaargang van dit onderzoek is gebleken dat de invoering van het abonnementstarief in 2020 heeft geleid tot een stijging van het aantal cliënten dat gebruik maakt van hulp in het huishouden. Op basis van gegevens van het CBS is op te maken dat dit in 2021 circa 510.000 cliënten betreft ten opzichte van 460.000 cliënten in 2020, een stijging van circa 11%³³. Momenteel ligt er een wetsvoorstel voor het invoeren van inkomensafhankelijke bijdrage voor hulp bij het huishouden³⁴. Dit kan in de toekomst leiden tot een lager beroep op de hulp bij het huishouden. Daarnaast is inmiddels afgesproken dat landelijk € 110 miljoen wordt toegevoegd aan de Algemene Uitkering als compensatie voor de gevolgen van het abonnementstarief per 2025³⁵. Een deel van de stijging van het taakveld Maatwerkdienstverlening 18+ is waarschijnlijk toe te schrijven aan de stijging van het aantal cliënten dat gebruik maakt van hulp in het huishouden.

29 <https://www.zorginstituutnederland.nl/publicaties/rapport/2022/03/31/zorgcijfers-monitor-maart-4e-kwartaalbericht-2021>

30 <https://www.zorginstituutnederland.nl/publicaties/rapport/2022/03/31/zorgcijfers-monitor-maart-4e-kwartaalbericht-2021>

31 € 200 miljoen voor woonplekken met begeleiding voor dak- en thuislozen | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl

32 meicirculaire+gemeentefonds+2020 (1).pdf

Tabel 2E geeft de ontwikkeling weer van de netto lasten van het cluster *Maatschappelijke Ondersteuning* in de periode 2018 tot en met 2021.

NETTO LASTEN "MO" (INCL. AO)	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	Δ 21 - 20	Δ 21 - 20%
Maatwerkvoorzieningen (WMO)	€ 690	€ 811	€ 848	€ 852	€ 3	0,4%
Maatwerkdienstverlening 18+	€ 3.295	€ 3.722	€ 4.025	€ 4.156	€ 132	3,3%
Geëscaleerde zorg 18+	€ 2.518	€ 2.565	€ 2.844	€ 2.301	€ -543	-19,1%
Totaal "MO" (incl. AO)	€ 6.503	€ 7.097	€ 7.717	€ 7.309	€ -408	-5,3%

Tabel 2E: Netto lasten cluster 'Maatschappelijke ondersteuning' in Rekeningen 2018 tot en met 2021 in mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018 t/m 2021, Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

Tabel 2F laat de netto lastenontwikkeling per volwassene zien. De doelgroep van de Wmo bestaat voornamelijk uit volwassenen. Per volwassene dalen ook de netto lasten van € 548,- naar € 516,-. Een daling van 5,9%. Ook deze daling komt voort uit het taakveld Geëscaleerde zorg 18+, waarbij de verschuiving van zorgtaken van de Wmo naar de Wlz zichtbaar is in de daling van de netto lasten per volwassene. De netto lasten per volwassene voor Maatwerkvoorzieningen (Wmo) blijven nagenoeg gelijk en Maatwerkdienstverlening 18+ stijgt met 2,6%. De stijgende netto lasten per volwassene geven het beeld dat een toename van de bevolking geen (volledige) verklaring is voor het stijgen en dalen van de netto lasten van de verschillende taakvelden.

NETTO LASTEN "MO" (INCL. AO)	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	Δ 21 - 20 %
Maatwerkvoorzieningen (Wmo)	€ 50	€ 58	€ 60	€ 60	-0,3%
Maatwerkdienstverlening 18+	€ 239	€ 267	€ 286	€ 293	2,6%
Geëscaleerde zorg 18+	€ 183	€ 184	€ 202	€ 162	-19,6%
Totaal "MO" (incl. AO)	€ 472	€ 510	€ 548	€ 516	-5,9%

Tabel 2F: Gerealiseerde netto lasten cluster Maatschappelijke ondersteuning (incl. algemene ondersteuning) in euro per volwassene (18 jaar en ouder). (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021 en eigen bewerking)

3.1.5 Volksgezondheid

Binnen het hoofdtaakveld Volksgezondheid en Milieu bevindt zich het taakveld Volksgezondheid. Dit behoort tot het sociaal domein en is derhalve als apart cluster opgenomen. De overige taakvelden hebben voornamelijk betrekking op milieu en vallen derhalve niet onder het sociaal domein. Onder het taakveld Volksgezondheid behoort onder andere het uitvoeren van preventieprogramma's en het geven van prenatale voorlichting aan aanstaande ouders. Een uitgebreide toelichting op het taakveld Volksgezondheid is opgenomen in de bijlage. Ondanks de significante stijging van de lasten, lijkt sinds 2020 de procentuele en absolute groei van netto lasten voor het taakveld overzichtelijk. Dit wordt echter voornamelijk veroorzaakt door de stijgende Rijksbijdragen. In 2020 was er een stijging van de baten van 141% ten opzichte van 2019. En in 2021 wederom een stijging van 94% ten opzichte van 2020. In 2021 stijgen de lasten voor dit cluster ook met meer dan dergelijke percentages. Per saldo levert dit in 2021, net als in 2020, een kleinere stijging op van de netto lasten in vergelijking met eerdere jaren. Desalniettemin stijgen de netto lasten in 2021 met 4,6%. Deze stijging houdt mogelijk verband met uitgaven die nog steeds aan corona verbonden zijn.

Tabel 2G geeft de ontwikkeling weer van het cluster in de periode 2018 tot en met 2021.

NETTO LASTEN "VOLKSGEZONDHEID" (INCL. AO)	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	Δ 21 – 20	Δ 21 – 20 %
Volksgezondheid	€ 787	€ 889	€ 909	€ 950	€ 42	4,6%
Totaal "Volksgezondheid" (incl. AO)	€ 787	€ 889	€ 909	€ 950	€ 42	4,6%

Tabel 2G: Netto lasten cluster "Volksgezondheid in Rekeningen 2018 tot en met 2020 in € mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019 en 2020 en eigen bewerking)

3.1.6 Verdieping Jeugd ten opzichte van andere clusters sociaal domein

De netto lasten van de clusters *Jeugd* en *Maatschappelijke ondersteuning* betreffen 27% en 31% van de totale netto lasten van het sociaal domein. In voorgaande jaargangen van dit onderzoek is, door de groei van jeugdzorg, een verdiepende analyse uitgevoerd op het cluster *Jeugd* ten opzichte van de andere clusters van het sociaal domein. Gezien het aandeel in de totale netto lasten van het sociaal domein is in deze jaargang deze vergelijking ook gemaakt voor *Maatschappelijke ondersteuning* vanaf 2018 in tabel 2H. De rest van deze paragraaf gaat in op de verdieping van het cluster *Jeugd*.

In tabel 2H is te zien dat ook in 2021 de netto lasten van *Jeugd* harder stijgen dan die van het sociaal domein als geheel. Te zien is dat zonder *Jeugd* de netto lasten van het sociaal domein met 0,2% stijgt ten opzichte van 2020. Ten opzichte van eerdere jaren betreft dit een vertekend beeld. Dit wordt namelijk veroorzaakt door de verschuiving van zorglasten in het cluster *Maatschappelijke ondersteuning* en de daling van netto lasten die hierdoor veroorzaakt is, zoals beschreven in 3.1.4.

De netto lasten van het sociaal domein, exclusief *Maatschappelijke ondersteuning*, stijgt met 5,7%. Door de effecten van *Jeugd* en *Maatschappelijke ondersteuning* buiten beschouwing te laten, is te zien dat de netto lasten van de rest van het sociaal domein 4,6% stijgen, waar deze in 2020 nog met 3,1% daalden.

NETTO LASTEN (INCL. AO)	REKENING 2016 T.O.V. 2015	REKENING 2017 T.O.V. 2016	REKENING 2018 T.O.V. 2017	REKENING 2019 T.O.V. 2018	REKENING 2020 T.O.V. 2019	REKENING 2021 T.O.V. 2020
Cluster Jeugd	6,7%	17,5%	12,1%	10,4%	6,1%	7,4%
Sociaal domein excl. Jeugd	2,5%	7,9%	2,0%	5,4%	1,8%	0,2%
Cluster MO				9,1%	8,7%	-5,3%
Sociaal domein excl. MO				5,5%	0,2%	5,7%
Cluster Jeugd + MO				9,7%	7,6%	0,3%
Sociaal domein excl. Jeugd + MO				2,9%	-3,1%	4,6%
Totaal Sociaal domein	3,3%	9,9%	4,2%	6,6%	2,9%	2,1%
Totaal andere clusters	1,3%	-9,0%	4,4%	5,8%	4,2%	1,5%
Totaal alle netto lasten	2,4%	1,6%	4,3%	6,3%	3,4%	1,8%

Tabel 2H: Veranderingen van gemeentelijke netto lasten (incl. algemene ondersteuning) sinds 2015 voor jeugd en sinds 2018 voor jeugd en maatschappelijke ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2015 t/m 2021, Bruno Steiner 'Ruimte en Risico's' (2018), Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

De jaarlijkse stijgende ontwikkeling van de netto lasten van het cluster Jeugd is in tabel 21 geïllustreerd in de netto lasten per jongere. Dit geeft de omvang weer van de netto lasten per jongere in de periode 2015 tot en met 2021. Van 2017 tot en met 2020 vlakke de procentuele groei jaarlijks af. In 2021 is te zien dat de procentuele groei is toegenomen. In vergelijking met 2015 zijn de netto lasten per jongere in 2021 ruim 80% toegenomen. De netto lasten zijn hier afgezet tegen alle jongeren, niet alleen diegenen die een beroep doen op jeugdzorg of andere ondersteuning. Daarbij daalt het aantal jongeren tot achttien jaar met meer dan een half procent per jaar als gevolg van de ontgroening. De hogere netto lasten worden dus gedeeld door een jaarlijks kleiner wordende populatie.

NETTO LASTEN PER JONGERE (INCL. AO)	REKENING 2015	REKENING 2016	REKENING 2017	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021
Cluster jeugd	€ 1.062	€ 1.137	€ 1.341	€ 1.505	€ 1.683	€ 1.796	€ 1.945
Procentuele ontwikkeling (jaar op jaar)		7,1%	17,9%	12,2%	11,8%	6,7%	8,3%
Procentuele ontwikkeling (cumulatief t.o.v. 2015)		7,1%	26,3%	41,7%	58,5%	69,1%	83,1%

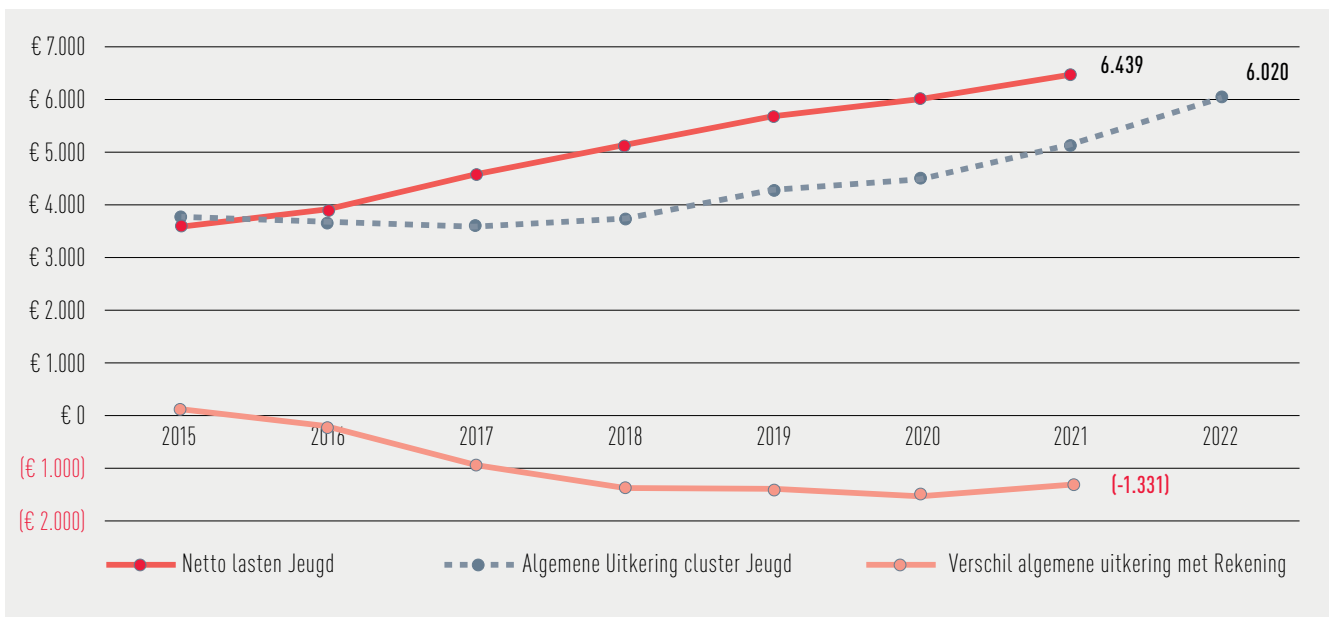
Tabel 21: Gerealiseerde netto lasten cluster 'Jeugd' (incl. algemene ondersteuning) in euro per jongere tot 18 jaar. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2015 t/m 2021, Bruno Steiner 'Ruimte en Risico's' (2018), Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

In eerdere analyses van de gemeentelijke jaarrekeningen is geconcludeerd dat het fictieve budget vanuit het gemeentefonds niet evenredig stijgt met de toenemende netto lasten³⁶. Tabel 2J laat zien dat het tekort op de jeugdzorg in 2021 € 1,3 miljard bedroeg³⁷. Het huidige jeugdinstelstel is niet houdbaar, zo stelt de VNG³⁸. Uit de bestuurlijke afspraken tussen de VNG en het Rijk is de Hervormingsagenda Jeugd 2022 – 2028 ontstaan, met als doelen betere en tijdige zorg en ondersteuning en een beheersbaar en duurzaam financieel houdbaar stelsel. Op dit moment is een ander onderzoek gestart naar de lasten van jeugdzorg bij gemeenten. In de loop van 2023 worden de resultaten uitgebracht. In komende jaargangen van dit onderzoek moet duidelijk worden of de door het Rijk geschatte effecten van de Hervormingsagenda Jeugd optreden.

Op basis van gegevens uit de septembercirculaire 2021 van het gemeentefonds is de verwachte algemene uitkering voor het cluster *Jeugd* voor 2022 opgenomen ter referentie. Tabel 2J en figuur 3.2 geven een overzicht van de ontwikkeling van het verschil tussen de netto lasten voor *Jeugd* en de bijdrage vanuit de algemene uitkering. Indien de groei van de netto lasten van het cluster Jeugd in 2022 heeft aangehouden, zal de algemene uitkering wederom ontoereikend zijn en het tekort aanhouden.

	NETTO LASTEN JEUGD	ALGEMENE UITKERING CLUSTER JEUGD	VERSCHIL ALGEMENE UITKERING MET REKENING
2015	€ 3.643	€ 3.758	€ 115
2016	€ 3.886	€ 3.651	€ -235
2017	€ 4.566	€ 3.578	€ -988
2018	€ 5.120	€ 3.715	€ -1.405
2019	€ 5.651	€ 4.252	€ -1.399
2020	€ 5.995	€ 4.489	€ -1.506
2021	€ 6.439	€ 5.108	€ -1.331
2022		€ 6.020	

Tabel 2J: Gerealiseerde netto lasten cluster 'Jeugd' 2015 tot en met 2021, algemene uitkering sociaal domein onderdeel jeugd en het verschil tussen beide, in € miljoen. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2015 tot en met 2021, gemeentefondscirculaires 2015 tot en met 2021, Bruno Steiner 'Ruimte en Risico's' (2018), Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en eigen bewerking)

Figuur 3.2: Gerealiseerde netto lasten cluster 'Jeugd' 2015 tot en met 2021, algemene uitkering sociaal domein onderdeel jeugd en het verschil tussen beide, in € miljoen. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2015 tot en met 2021, gemeentefondscirculaires 2015 tot en met 2021 en eigen bewerking)

*) Vanaf 2019 is een groot deel van de Integratie-uitkering (IU) jeugd opgenomen in de algemene uitkering (AU), daarom spreken we over uitkering.
 **) Inclusief extra middelen 'jeugd': 300 miljoen in 2020.

In maart 2021 heeft de VNG een arbitragezaak tegen het Rijk aangespannen, omdat gemeenten het structureel niet redden met de budgetten voor de jeugdzorg. Uitkomst hiervan is dat de gemeenten in het gelijk gesteld zijn en het kabinet voor 2022 € 1,3 miljard extra incidenteel beschikbaar stelt aan gemeenten ter compensatie van de tekorten in de jeugdzorg. In tabel 2J lijkt het verschil tussen 2021 en 2022 van de algemene uitkering slechts € 900 miljoen. Dit is opvallend, gezien het feit dat in het septembercirculaire gemeentefonds 2021 de algemene uitkering van € 1,3 miljard reeds opgenomen is. Uit aanvullend onderzoek blijkt dat de algemene uitkering voor cluster Jeugd voor 2022 in het septembercirculaire gemeentefonds 2022 € 6,3 miljard bedraagt – circa € 300 miljoen meer³⁹. Van gemeenten wordt verwacht dat zij maatregelen uitvoeren, waarmee volgens het Rijk in 2022 € 214 miljoen wordt bespaard op de uitgaven voor jeugdhulp⁴⁰. Gezien het huidige structurele tekort, lijkt dit een tijdelijke demping van de tekorten. De komende jaren moeten uitwijzen of de besparingen haalbaar zijn om het tekort te dichten en wat voor een effect dit op de lange termijn heeft op de jeugdzorg.

3.2 Andere gemeentelijke clusters: netto lasten in rekeningen 2018 tot en met 2021

In tegenstelling tot voorgaande jaren groeiden de netto lasten in 2021 voor de clusters buiten het sociaal domein minder sterk dan voorheen. Daar waar deze clusters van 2018 tot en met 2020 tussen de 4 - 6% groeiden, stijgen de netto lasten van deze clusters in 2021 met 1,5%. Deze subparagraaf gaat nader in op de verschillende clusters, echter wel minder gedetailleerd dan bij het sociaal domein. Onder de *andere clusters* vallen:

- ▶ Cultuur & Onderwijs;
- ▶ Infrastructuur & Leefomgeving; en
- ▶ Bestuur & Veiligheid

Het totale aandeel van deze clusters in het gemeentelijk totaal blijft met 39,4% nagenoeg gelijk. Ook hier is het effect van de daling van de netto lasten van het cluster Maatschappelijke ondersteuning zichtbaar. Als de netto lasten van dit cluster niet gedaald waren, was het aandeel van de andere gemeentelijke clusters lager dan 39,4% geweest.

Tabel 2K geeft een overzicht van de ontwikkeling van de netto lasten in de periode 2018 tot en met 2021.

	REKENING 2018	REKENING 2019	REKENING 2020	REKENING 2021	VERSCHIL (21 - 20)	VERSCHIL (21 - 20)%
Cultuur & Onderwijs	€ 6.976	€ 7.284	€ 7.621	€ 7.719	€ 98	1,3%
Infrastructuur & Leefomgeving	€ 3.330	€ 3.730	€ 3.969	€ 3.992	€ 23	0,6%
Bestuur & Veiligheid	€ 3.597	€ 3.699	€ 3.745	€ 3.848	€ 103	2,8%
Totaal	€ 13.903	€ 14.714	€ 15.335	€ 15.559	€ 225	1,5%
Totaal alle netto lasten	€ 35.240	€ 37.457	€ 38.733	€ 39.441	€ 708	
Aandeel andere sectoren in totaal	39,5%	39,3%	39,6%	39,4%	-0,1%	

Tabel 2K: Netto lasten in andere sectoren – niet zijnde sociaal domein – in Rekeningen 2018 tot en met 2021 in € mln., inclusief algemene ondersteuning. (Bron: CBS, gemeentelijke rekeningen 2018, 2019, 2020 en 2021 en eigen bewerking)

3.2.1 Cultuur & Onderwijs

De netto lasten in het cluster *Cultuur & Onderwijs* zien toe op een breed scala aan voorzieningen. Onder dit cluster vallen bijvoorbeeld schouwburgen, musea en amateurkunst, sport, recreatie, openbaar groen, onderwijshuisvesting en onderwijs-achterstandenbeleid. De netto lasten van Cultuur & Onderwijs stijgen in 2021 naar € 7.719 miljoen (+ 1.3%). Uit achterliggende cijfers blijkt dat voornaamste netto lastenstijging ligt bij de taakvelden 'Cultuurpresentatie, cultuurproductie en cultuurparticipatie' (€ 84 miljoen) en 'Openbaar groen en (openlucht) recreatie' (€ 111 miljoen). Daar tegenover staat een aantal taakvelden met een netto batenstijging, waaronder 'Onderwijshuisvesting' (€ 66 miljoen) en 'Sportaccommodaties' (€ 70 miljoen), waardoor de gemiddelde netto lastenstijging van het gehele cluster lager ligt ten opzichte van voorgaande jaren.

3.2.2 Infrastructuur & Leefomgeving

Ook het cluster *Infrastructuur & Leefomgeving* is divers samengesteld. Binnen dit cluster vallen onder meer: verkeer en vervoer, parkeren, riolering, afval, economische havens en waterwegen, cultureel erfgoed, wonen en bouwen en het openbaar vervoer. De netto lasten blijven nagenoeg gelijk in 2021 met een stijging van 0,6% (€ 23 miljoen). De netto lastenstijging wordt voornamelijk verklaard door de taakvelden 'Verkeer en vervoer' (€ 104 miljoen) en 'Ruimtelijke ordening' (€ 132 miljoen). Daar staat tegenover dat enkele taakvelden binnen dit cluster hogere baten dan lasten hebben en daardoor op netto baten uitkomen. Deze netto baten lopen voor een aantal taakvelden verder op van 2020 naar 2021, waaronder 'Parkeerbelasting' (€ 67 miljoen) en 'Afval' (€ 177 miljoen). Tot slot laat het taakveld 'Wonen en bouwen' ook netto baten zien in 2021, maar ten opzichte van 2020 nemen de netto baten af met € 217 miljoen.

3.2.3 Bestuur & Veiligheid

Het cluster *Bestuur & Veiligheid* omvat de lasten voor het publieke bestuur (college en gemeenteraad), burgerzaken, en openbare orde en veiligheid. Zowel in absolute cijfers als procentueel laat dit cluster -niet zijnde sociaal domein – de grootste stijging zien. De netto lasten stijgen in 2021 naar € 3.848 miljoen. Dit wordt voornamelijk verklaard door de taakvelden 'Burgerzaken' (€ 65 miljoen), 'Crisisbeheersing en brandweer' (€ 60 miljoen) en 'Openbare orde en veiligheid' (€ 69 miljoen). Daarentegen stijgen de netto baten van het taakveld 'Bestuur' (€ 115 miljoen).

3.3 Landelijke beeld jaarrekeningen gemeenten 2021 en het meerjarig retrospectief – Conclusies

Het aandeel van het sociaal domein in het totaal van de gemeentelijke netto lasten blijft in 2021 nagenoeg gelijk. Deze ontwikkeling is echter ingegeven door de daling van de netto lasten van het cluster Maatschappelijke ondersteuning.

De netto lasten voor het cluster Jeugd stijgen in 2021 met 7,4%. Nadat de procentuele groei van de netto lasten tot 2021 jaarlijks afnam, neemt de procentuele groei in 2021 weer toe. In eerdere jaargangen werd een gedempte groei benoemd. Deze lijkt niet structureel van aard, aangezien de groei in 2021 weer hoger is dan vorig jaar. In 2020 werd duidelijk dat een deel van de jeugdzorg werd uitgesteld door corona. De stijging van de netto lasten in het cluster Jeugd is daardoor mogelijk te verklaren door het hervatten van de uitgestelde jeugdzorg. De komende jaren moeten uitwijzen of de groei verder toeneemt.

Het tekort ten opzichte van de algemene uitkeringen houdt aan met € 1,3 miljard.

Het cluster Maatschappelijke ondersteuning kent, tegen de trend en voorspellingen van de afgelopen jaren in, een daling van de netto lasten van circa € 400 miljoen. Voornamelijk het taakveld 'Geëscaleerde zorg 18+' ligt hieraan ten grondslag. -Het verschil wordt grotendeels verklaard door een stelselwijziging, waardoor zorg verschoven is van Wmo naar de WLZ. Uit onderzoek van het Zorginstituut Nederland blijkt dat de zorguitgaven met betrekking tot GGZ voor de WLz van 2020 op 2021 met € 825 miljoen zijn gestegen⁴¹. Gezien de stijgende trend van de afgelopen jaren en de andere taakvelden binnen dit cluster, is het aannemelijk dat de netto lasten van de rest van dit taakveld zijn meegestegen. Ook is de verwachting dat de komende jaren de trend van circa 9% netto lastenstijging zich doorzet voor dit cluster. Het abonnementstarief is hier onder andere de oorzaak van. Daarnaast zorgt de vergrijzing waarschijnlijk voor een toenemende zorgvraag de komende jaren.

De netto lasten van de overige clusters binnen en buiten het sociaal domein stijgen even hard mee. Zo kent het cluster Samenkracht & Burgerparticipatie een stijging van de netto lasten van bijna € 200 miljoen. De groeiende financiële problemen voor het cluster Jeugd is onderdeel van een aantal systeemvraagstukken binnen het sociaal domein. Deze liggen veelal buiten de invloedssfeer van gemeenten, terwijl deze wel de (financiële) druk verhogen. Onder andere de Hervormingsagenda Jeugd en de extra financiële middelen voor Jeugd en Maatschappelijke ondersteuning hebben impact hierop. De komende jaren moeten uitwijzen of de (financiële) problematiek hierdoor verminderd wordt.

41 <https://www.zorginstituutnederland.nl/publicaties/rapport/2022/03/31/zorgcijfers-monitor-maart-4e-kwartaalbericht-2021>

Conclusies

4.1 Incidentele verhoging algemene uitkering jeugdzorg lijkt ontoereikend

Dit rapport geeft wederom weer dat de netto lasten van Nederlandse gemeenten binnen het sociaal domein blijven stijgen. Voor het cluster Jeugd geldt dat het 'fictieve' budget vanuit het gemeentefonds niet gelijk oploopt met de stijging van de netto lasten in de jeugdzorg⁴². Het onderzoek toont aan dat een tekort is op de jeugdzorg. Over 2021 bedroeg dit € 1,3 miljard. De ontwikkeling van dit tekort is in lijn met de toename van de netto lasten en de gelijktijdige toename van de algemene uitkering op dit cluster. Het huidige jeugdinstel is niet houdbaar, zo stelt de VNG⁴³. In maart 2021 heeft de VNG een arbitragezaak tegen het Rijk aangespannen omdat gemeenten het structureel niet redden met de budgetten voor de jeugdzorg. Uitkomst hiervan is dat de gemeenten in het gelijk gesteld zijn en het kabinet voor 2022 € 1,3 miljard extra incidenteel beschikbaar stelt aan gemeenten ter compensatie van de tekorten in de jeugdzorg. Dit is slechts een tijdelijke oplossing voor een structureel tekort. Van gemeenten wordt verwacht dat zij maatregelen uitvoeren, waarmee volgens het Rijk in 2022 extra € 214 miljoen kan worden bespaard op de uitgaven voor jeugdhulp⁴⁴. In 2020 werd duidelijk dat een deel van de jeugdzorg werd uitgesteld door corona. De stijging van de netto lasten in het cluster Jeugd is daardoor mogelijk te verklaren door het hervatten van de uitgestelde jeugdzorg. De komende jaren moeten uitwijzen of de te realiseren besparingen voldoende zullen zijn om het tekort te dichten en wat dit voor effect op de lange termijn heeft op de jeugdzorg. De urgentie voor de hervormingsagenda Jeugd neemt toe.

4.2 Aantal cliënten voor Maatschappelijke ondersteuning blijft toenemen

Sinds de introductie van het abonnementstarief in 2019 is een significante toename van het aantal cliënten zichtbaar. Ook in 2021 is het aantal cliënten met hulp bij het huishouden gestegen met circa 11%⁴⁵. Dit draagt bij aan de financiële uitdagingen binnen het cluster Maatschappelijke ondersteuning. Momenteel ligt er een wetsvoorstel voor het invoeren van inkomensafhankelijke bijdrage voor hulp bij het huishouden⁴⁶. Dit kan in de toekomst leiden tot een lager beroep op de hulp bij het huishouden. Daarnaast is inmiddels afgesproken dat landelijk € 110 miljoen wordt toegevoegd aan de Algemene Uitkering als compensatie voor de gevolgen van het abonnementstarief per 2025⁴⁷. In lijn met eerder benoemde analyses is het echter aannemelijk dat de trend van circa 9% stijging van de netto lasten van Maatschappelijke ondersteuning per jaar zich doorzet in de komende jaren. Dit is het geval mits er geen andere taakverschuivingen plaatsvinden of aanvullende uitkeringen volgen. Binnen het cluster Maatschappelijke ondersteuning kent het taakveld 'Maatwerkdienstverlening 18+' een stijging van de netto lasten van € 132 miljoen. De verschuiving van zorgtaken van de Wmo naar de Wlz geeft een tijdelijk verstoord financieel beeld.

4.3 Verschuiving van zorgtaken naar de Wlz zorgt voor netto lastendaling bij Maatschappelijke ondersteuning

Uit het rapport blijkt dat binnen het cluster Maatschappelijke ondersteuning de netto lasten van het taakveld 'Geëscaleerde zorg 18+' gedaald zijn met € 543 miljoen. De daling van de netto lasten van het cluster is daardoor toe te wijden aan het taakveld 'Geëscaleerde zorg 18+', die een daling kent van € 543 miljoen. Per 1 januari 2021 is de Wlz opengesteld voor mensen met een psychische stoornis⁴⁸. Met deze aanpassing vindt een verschuiving plaats van cliënten en middelen vanuit zowel de basisverzekering als de Wmo naar de langdurige zorg. Dit behelst voor verschillende gemeenten een daling van de lasten van een aantal miljoen. Dit is echter niet voor elke gemeente het geval. Tegelijkertijd zijn er geen indicaties dat de zorgvraag is afgenomen. Deze daling geeft daardoor enkel weer dat de financiering van een deel van de zorg is verschoven van gemeenten naar het Rijk.

4.4 Gebrek aan financiële grip en sturing door wetgeving

De netto lasten van Nederlandse gemeenten binnen het sociaal domein stijgen € 484 miljoen in 2021. Inflatie speelt hierin, anders dan in 2022 en 2023, nog geen rol. Zo blijkt uit de cijfers van het CBS dat in 2021 de consumentenprijsindex (CPI) 2,7% was en daarmee een marginale invloed heeft op de resultaten in dit onderzoek⁴⁹. In 2022 bedroeg het CPI 10,0%. De stijgingen zijn een trend die de afgelopen jaren alom besproken is. Andere onderzoeken, zoals de benchmark Nederlandse gemeenten 2023 laten zien dat het resultaat over 2021 gezamenlijk € 1,8 miljard bedroeg⁵⁰. Dit lijkt in eerste instantie goed nieuws, maar duidt vooral op het feit dat gemeenten het geld vaak niet konden uitgeven, omdat de extra bijdragen van het Rijk eind 2021 beschikbaar kwamen. Dit schetst tevens het beeld dat er behoefte is vanuit de gemeenten voor financiële duidelijkheid vanuit het Rijk. Ook uit dit onderzoek blijkt onduidelijkheid van het Rijk met onder andere grote verschillen in gemeentefondscirculaires. Daar komt bij dat bepaalde wetgeving in het sociaal domein maakt dat de financiële situatie hieromtrent niet volledig stuurbaar is; denk hierbij aan de openeinderegeling in de Jeugdwet. Dit maakt dat gemeenten beperkt grip hebben op hun financiële situatie.

42 Bruno Steiner 'Ruimte en Risico's (2018), Bruno Steiner 'De rekening opgemaakt!' (2019) en BDO 'De groeiende druk van het sociaal domein' (2020)

43 <https://vng.nl/artikelen/hervormingsagenda-jeugd>

44 Divosa – Kabinet en gemeenten maken afspraken over budget en maatregelen jeugdhulp – donderdag 3 juni 2021

45 <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2022/41monitor-abonnementstarief-wmo-2021>

46 Invoering eerlijkere eigen bijdrage huishoudelijke hulp | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl

47 Invoering eerlijkere eigen bijdrage huishoudelijke hulp | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl

48 <https://www.zorginstituutnederland.nl/publicaties/rapport/2022/03/31/zorgcijfers-monitor-maart-4e-kwartaalbericht-2021>

49 Inflatie 10 procent in 2022 (cbs.nl)

50 Benchmark Nederlandse Gemeenten 2023 | Download - BDO

Methodische verantwoording

Voor de methodische verantwoording komen aan de orde:

- ▶ gegevensbronnen;
- ▶ toerekening van overhead aan de beleidsmatige taakvelden (tot 2017: functies);
- ▶ fictieve budget jeugd en lasten jeugd;
- ▶ de onderscheiden categorieën gemeenten;
- ▶ overige eigen middelen.

5.1 Gegevensbronnen

De data over gemeentelijke lasten en baten zijn afkomstig van de open data portaal van het Centraal Bureau voor de Statistiek. De gemeentefonds gegevens komen van openbare documenten en bestanden die zijn aangeboden door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De bronnen zijn als voetnoot opgenomen in de tekst.

5.2 Toerekening van overhead aan de beleidsmatige taakvelden (tot 2017: functies)

De basismethode is de aanpak zoals tot en met begroting 2016 is gevolgd in het 'Periodiek onderhoudsrapport gemeentefonds'. De kern is dat de som van de lasten voor algemene ondersteuning wordt toegerekend aan de beleidsmatige lastenclusters naar rato van hun omvang. Deze clusters bestaan uit het saldo van lasten en specifieke baten. De saldi van deze clusters sommeren tot een bedrag aan lasten dat wordt bekostigd uit de algemene middelen. Deze middelen bestaan uit de algemene uitkering uit het gemeentefonds, de (netto-)opbrengsten van de OZB en (het saldo van) de overige eigen middelen (OEM). Tabel 3 illustreert de aanpak.

Tot en met 2016 bestond algemene ondersteuning uit het saldo van de functies:

- 002, Bestuursondersteuning college van burgemeester en wethouders;
- 005, Bestuurlijke samenwerking;
- 922, Algemene baten en lasten;
- 930, Uitvoering Wet WOZ;
- 940, Lasten heffing en invordering gemeentelijke belastingen;
- 960, Saldo van kostenplaatsen.

In de jaarrekening 2016 bedroegen de netto lasten van deze posten € 2,6 miljard, waarvan de helft voor rekening van functie 002 kwam.

Het in dit verband grootste administratieve effect van het veranderde Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) was dat de gemeenten vanaf 2017 verplicht werden het grootste deel van de algemene ondersteuning (ook wel als 'overhead' aangeduid) op één verzamelpost te boeken, namelijk op taakveld 0.4 ondersteuning organisatie. In het kader van het gemeentefonds wordt ook taakveld 0.8 Overige baten en lasten tot algemene ondersteuning gerekend, al is het bedrag marginaal ten opzichte van taakveld 0.4. In de jaarrekening 2017 bedroegen de netto lasten op de taakvelden 0.4 en 0.8 € 5,5 miljard. In rekening 2018 was dit € 5,8 miljard; de stijging ontstond mede doordat in 2017 nog niet alle gemeenten de relevante kosten op taakveld 0.4 hadden geboekt.

Het effect van de andere administratieve voorschriften met ingang van 2017 was dat de kosten van de beleidsfuncties met circa € 3 miljard daalden, waar een even grote stijging van de 'algemene ondersteuning' tegenover stond. Dit geeft een probleem voor de meerjarige vergelijking. Als we geen rekening houden met de andere administratieve verwerking van de algemene ondersteuning, zouden we ten onrechte kunnen concluderen dat de beleidsmatige lasten met € 2,6 miljard zijn gedaald in 2018 (het saldo van een werkelijke lastenstijging van € 0,4 miljard en € 3,0 miljard minder toerekening van algemene ondersteuning).

Om die reden is in het rapport voor 2018 voor alle jaren de algemene ondersteuning toegerekend naar rato van de omvang van de lastenclusters en spreken we enkel van uitkering. Dat is uiteraard een benadering van de werkelijkheid, een werkelijkheid die verder onbekend is. Doordat circa € 3 miljard overhead op één plek wordt geboekt, weten we niet waar die 'thuishoort'. De crux van de verandering per 2017 was dat gemeenten allerlei verschillende manieren hadden om overhead toe te rekenen aan beleidsfuncties, wat de onderlinge vergelijking bemoeilijkte. Vandaar de vlucht naar voren: vrijwel alle overhead op één taakveld ('functies' gingen 'taakvelden' heten). De onderlinge vergelijking is daarmee verbeterd, maar de vergelijking met eerdere jaren is erdoor verslechterd. Op deze eenvoudige manier van toerekening is dan ook het een en ander af te dingen, maar dat geldt ook voor alternatieven. Niet toerekenen leidt zeker tot verkeerde conclusies. Aangezien deze methode voor de afgelopen jaren op deze manier is toegepast, is voor het rapport voor 2021, net als voor het rapport voor 2019 en 2020, gekozen om dezelfde methode aan te houden, ter voorkoming van de eerdergenoemde verkeerde conclusies.

Algemene ondersteuning toegerekend?	Nee	Ja
LASTEN	JR 2021	JR 2021
Inkomen & Participatie	€ 4.545	€ 5.499
Samenkracht & Burgerparticipatie	€ 3.027	€ 3.684
Jeugd	€ 5.296	€ 6.439
Maatschappelijke ondersteuning	€ 6.052	€ 7.309
Volksgezondheid	€ 777	€ 950
Cultuur & Onderwijs	€ 6.334	€ 7.719
Infrastructuur & Leefomgeving	€ 3.286	€ 3.992
Bestuur & Veiligheid	€ 3.401	€ 3.848
Algemene ondersteuning	€ 6.722	€ 0
Totaal netto lasten	€ 39.441	€ 39.441
Sociaal domein	€ 19.698	€ 23.882
Overige sectoren	€ 19.743	€ 15.559
BATEN	JR 2021	JR 2021
Gemeentefonds	€ 35.255	€ 35.255
Onroerendezaakbelasting (OZB)	€ 4.446	€ 4.446
Overige eigen middelen (OEM)	€ -260	€ -260
Totaal netto baten	€ 39.441	€ 39.441
SALDO	€ 0	€ 0

Tabel 3: Effecten van de evenredige toerekening geïllustreerd voor de rekeningen van 2021 op het niveau van lastenclusters.

5.3 Fictieve budget jeugd en lasten jeugd

De netto lasten voor het cluster Jeugd zijn inclusief de toegerekende algemene ondersteuning. Dat is van belang, omdat de per 2015 overgehevelde bedragen voor het sociaal domein eveneens inclusief overhead zijn. Dus niet alleen voor de vergelijking door de jaren heen, maar ook voor de vergelijking tussen netto lasten en fictieve budgetten is de toerekening van belang. Het niet toerekenen zou tot de onjuiste conclusie kunnen leiden dat het met de tekorten in het sociaal domein wel meevalt.

Door de veranderingen van de administratieve voorschriften zijn er onvermijdelijke onnauwkeurigheden. Ten eerste door de al genoemde overhead. Ten tweede door de verandering van de samenstelling van de beleidsinhoudelijke indeling. De indeling van de functies tot en met 2016 sluit beleidsinhoudelijk niet helemaal aan op die van de taakvelden vanaf 2017. Ten derde zijn er functies respectievelijk taakvelden die zowel lasten in zich bergen voor jongeren als voor volwassenen, terwijl de onderdelen van de (per 2015) naar het gemeentefonds overgehevelde budgetten een scheiding kent tussen jongeren en volwassenen. Daarom is op basis van uiteenlopende informatie een 'knip' gemaakt om 'jong' en 'volwassen' te onderscheiden.

Ten vierde publiceert het Rijk sinds 2020 tevens een rekenmodel als bijlage bij de mei- en septembercirculaires, waarin de algemene uitkeringen per cluster toebedeeld zijn. Vanaf 2020 zijn deze bedragen aangehouden voor de fictieve budgetten van Jeugd en Maatschappelijke ondersteuning.

Eén en ander betekent dat de berekende bedragen voor het fictieve budget en de lasten – zoals weergegeven in figuur 3.2 in sub paragraaf 3.1.6 – een onvermijdelijke foutmarge kennen. Hier is overigens sprake van een uitruil met vooral het cluster Maatschappelijke ondersteuning (en in mindere mate met het cluster Inkomen & Participatie). De onnauwkeurigheden vallen binnen het sociaal domein tegen elkaar weg.

5.4 Overige eigen middelen

In dit rapport wordt gebruik gemaakt van gegevens ná resultaatsbestemming. In de regel verrekenen gemeenten de gerealiseerde resultaten (positief of negatief) via de reserves. Door een overschot (zoals in 2021) toe te voegen aan de reserves wordt het overschot daadwerkelijk 'gebruikt'. Hierdoor wordt het positieve saldo nihil. Dit lijkt in de verwerking op een verlies, want het behaalde resultaat wordt gedempt. In werkelijkheid wordt de eigen vermogen-positie van de gemeente ermee versterkt.

Bijlage 1 Toelichting taakvelden sociaal domein

Bijlage 1: Toelichting taakvelden sociaal domein

Bijlage 1.1 Inkomen & Participatie

TAAKVELD	OMSCHRIJVING
Inkomensregelingen (6.3)	<p>Tot dit taakveld behoren alle inkomens- en bijstandsvoorzieningen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Inkomensvoorzieningen en loonkostensubsidies op grond van de Participatiewet; ▶ Geneeskundige en andere adviezen in verband met de bijstandsverlening; ▶ IOAW (Wet inkomensvoorzieningen oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers); ▶ IOAZ (Wet inkomensvoorzieningen oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen); ▶ Kosten van levensonderhoud uit het Besluit bijstandsverlening zelfstandigen (Bbz 2004); ▶ Kosten levensonderhoud voor startende ondernemers uit Bbz 2004; ▶ Socialezekerheidsregelingen van het rijk zoals bijvoorbeeld eenmalige uitkeringen voor minima; ▶ Gemeentelijk armoedebeleid: bijzondere bijstand, kwijtschelding gemeentelijke belastingen en heffingen, korting op musea, sportclubs, etc., meerkosten bij werk in geval van handicap of chronische ziekte, etc. <p>Tot dit taakveld behoort niet:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Schuldhulpverlening hoort thuis onder taakveld 6.71 (Wmo)
Begeleide participatie (6.4)	<p>Tot dit taakveld behoren alle op arbeid gerichte participatie- en re-integratievoorzieningen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Re-integratie-instrumenten, waaronder Work First, proefplaatsing, participatieplaatsingen, vrijwilligerswerk/ sociale activering, detacheringsbanen, scholing, duale trajecten; ▶ Erkenning van Verworven Competenties (EVC), ondersteuning bij starten van een eigen bedrijf, bepaalde vormen van tijdelijke loonkostensubsidie (voor zover ingezet als re-integratie-instrument); ▶ Stimuleringsmaatregelen, waaronder Inkomensvrijlating, stimuleringspremies, vrijlating onkostenvergoeding vrijwilligerswerk, onkostenvergoedingen, No-riskpolis; ▶ Voorzieningen, waaronder Jobcoach, begeleiding Werkvoorzieningen zoals: werkplek-aanpassingen, vervoersvoorzieningen, doventolk, braileregels, aangepast rolstoel, etc.; ▶ Loonwaardebepaling; ▶ Inburgering (WI) cursus Nederlands; ▶ Voorzieningen ter voorbereiding van een zelfstandig bestaan als startend ondernemer en ter begeleiding van startende ondernemers uit het Besluit bijstandsverlening zelfstandigen (Bbz). <p>Tot dit taakveld behoren niet:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Volwasseneneducatie; ▶ De baten en lasten voor de Wet sociale werkvoorziening (6.4); ▶ Niet op arbeid gerichte voorzieningen voor dagbesteding (6.4); ▶ de meer permanente vorm van loonkostensubsidie voor mensen met een arbeidsbeperking die uit het inkomensdeel van de Participatiewet wordt gefinancierd (6.3).

Bijlage 1.2 Samenkracht en Burgerparticipatie

TAAKVELD	OMSCHRIJVING
<p>Samenkracht & Burgerparticipatie (6.1)</p>	<p>Tot dit taakveld behoren algemene voorzieningen (waarvoor geen individuele beschikking van de gemeente nodig is) gericht op participatie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Ondersteunen op participatie gerichte burgerinitiatieven, ondersteuning vrijwilligers en mantelzorg; ▶ Sociaal en cultureel werk, Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW), wijkopbouw; ▶ Preventie (bijv. eenzaamheidsbestrijding, preventie op het gebied van GGZ); ▶ Buurt- en clubhuizen; ▶ LHBT-beleid; ▶ Collectief aanvullend vervoer; ▶ Toegankelijkheid voorzieningen (inclusie); ▶ Kinderopvang: toezicht op en handhaving van de kwaliteit van de kinderopvang en peuteropvang; ▶ Lasten aanvraag en verstrekking kinderopvangtoeslag Sociaal Medische Indicatie; ▶ Activiteiten volgend uit de Wet Inburgering; ▶ Noodopvang vluchtelingen; ▶ Vreemdelingen. <p>Tot dit taakveld behoren niet:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Peuterspeelzalen; ▶ Inburgering oudkomers (6.5 – Cluster Inkomen & Participatie)
<p>Wijkteams (6.2)</p>	<p>Tot dit taakveld behoren alle loketvoorzieningen gericht op het identificeren van eigen kracht en het geleiden naar de juiste vorm van individuele ondersteuning (maatwerkvoorzieningen en -dienstverlening):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Voorlichting; ▶ Advisering; ▶ Cliëntondersteuning; ▶ Toegang tot 1^e en 2^e-lijnsvoorzieningen; ▶ Ondersteuning gedupeerde ouders kinderopvangtoeslagaffaire; ▶ Preventie; ▶ Vroegsignalering. <p>Tot dit taakveld behoren niet:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Dienstverlening van de wijkteams met het karakter van maatwerk dienstverlening WMO (6.71 – cluster WMO).

Bijlage 1.3 Jeugd

TAAKVELD	OMSCHRIJVING
<p>Maatwerk-dienstverlening 18 (6.72)</p>	<p>Tot dit taakveld behoren vormen van jeugdhulp die door de gemeente als individuele (niet vrij toegankelijke) voorziening worden aangemerkt waaronder begrepen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Begeleiding 18-, jeugd- en opvoedhulp; ▶ Jeugd-GGZ; ▶ Jeugdzorg aan verstandelijk beperkten; ▶ Vervoer (18-); ▶ PGB Jeugd; ▶ Persoonlijke verzorging en kortdurend verblijf voor de doelgroep 18-; ▶ Jeugdzorg-plus (gesloten jeugdhulp).
<p>Geëscaleerde zorg 18 (6.82)</p>	<p>Tot dit taakveld behoren maatregelen gericht op de opvang en het verbeteren van de veiligheid van kinderen en jeugdigen 18- met inbegrip van maatwerkdienstverleningsmaatregelen voor jeugdigen die in de desbetreffende opvangvoorzieningen verblijven:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Kinderbeschermingsmaatregelen, aanpak kindermishandeling; ▶ Jeugdreclassering; ▶ Opvang (18-); ▶ Vrouwenopvang/ huiselijk geweld (Veilig Thuis) (18-); ▶ Beschermd wonen (18-); ▶ Programma's rond verslaving (18-); ▶ PGB Jeugd; ▶ Individuele maatwerkdienstverlening voor jeugdigen 18- in opvangvoorziening; ▶ Zorg die wordt verleend in het kader van de Wet verplichte ggz en de Wet zorg en dwang; ▶ Ouderbijdragen.

Bijlage 1.4 Maatschappelijke ondersteuning

TAAKVELD	OMSCHRIJVING
<p>Maatwerkvoorzieningen (WMO) (6.6)</p>	<p>Tot dit taakveld horen materiële voorzieningen om zelfstandig te kunnen functioneren (WMO) voor mensen met fysieke beperkingen die op basis van een beschikking verstrekt worden:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Huisautomatisering (domotica); ▶ Woningaanpassingen; ▶ Hulpmiddelen; ▶ Overige voorzieningen gehandicapten; ▶ Gehandicaptenparkeerkaart (incl. leges); ▶ Eigen bijdragen. <p>Niet tot dit taakveld behoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Maatwerkvoorzieningen WMO voor personen die in een opvangvoorziening verblijven.
<p>Maatwerk-dienstverlening 18+ (6.71)</p>	<p>Tot dit taakveld behoort dienstverlening aan individuele cliënten met een beperking (fysiek/ psychisch) die zelfstandig wonen en die ondersteuning behoeven in de vorm van beschikbare uren op basis van een toekenningsbeschikking:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Individuele begeleiding; ▶ Huishoudelijke verzorging; ▶ Respijtzorg ten behoeve van mantelzorgers; ▶ Individueel vervoer; ▶ Financiële tegemoetkoming voor personen met een fysieke beperking, een psychische of psychosociale beperking van daarmee verband houdende extra kosten; ▶ Schuldhulpverlening; ▶ PGB WMO; ▶ Eigen bijdragen. <p>Tot dit taakveld behoren niet:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Immateriële voorzieningen die verstrekt worden aan cliënten die gebruik maken van opvang en beschermd wonen (6.81).
<p>Geëscaleerde zorg 18 + (6.81)</p>	<p>Tot dit taakveld behoren alle opvang- en beschermd wonen voorzieningen met inbegrip van eventuele maatwerkdienstverlening en maatwerkvoorzieningen voor personen die in de betreffende opvangvoorzieningen verblijven:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Vrouwenopvang, aanpak huiselijk geweld (Veilig thuis); ▶ Beschermd wonen voor personen met psychische of psychosociale problemen; ▶ Inloopfunctie GGZ; ▶ Maatschappelijke opvang voor cliënten met een meervoudige problematiek, waaronder verslaving; ▶ WMO-maatwerkdienstverlening en -maatwerkvoorzieningen bij opvang; ▶ Zorg die wordt verleend in het kader van de Wet verplichte ggz en de Wet zorg en dwang.

Bijlage 1.5 Volksgezondheid

TAAKVELD	OMSCHRIJVING
Volksgezondheid (7.1)	<p>Tot dit taakveld maatregelen ter bescherming van de gezondheid van de bevolking als geheel, van specifieke risicogroepen, van jeugd en van ouderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Het monitoren van de gezondheidssituatie; ▶ Uitvoering van preventieprogramma's, het vroegtijdig signaleren van specifieke stoornissen en gezondheidsbedreigende factoren; ▶ Uitvoering van programma's voor gezondheidsbevordering en maatregelen tegen bedreigingen van de gezondheid; ▶ Bestrijding van infectieziekten en aanbieden van vaccinaties; ▶ Het geven van voorlichting, advies en begeleiding; ▶ Het geven van prenatale voorlichting aan aanstaande ouders; ▶ Het bewaken van gezondheidsaspecten in bestuurlijke beslissingen; ▶ Het bevorderen van medisch milieukundige zorg; ▶ Het bevorderen van technische hygiëne zorg; ▶ Het bevorderen van psychosociale hulp bij rampen; ▶ Centra voor Jeugd en Gezin; ▶ Ambulance en ziekenvervoer.

Leden projectgroep

Aan de totstandkoming van dit rapport hebben verschillende mensen bijgedragen.

- ▶ Mw. G. Smid, portefeuille directeur sociaal domein, gemeente Dordrecht - NDSD
- ▶ Mw. H. Wassink, business controller sociaal domein, gemeente Groningen - NDSD
- ▶ Dhr. E. Roest, programmamanager sociaal domein, gemeente Tilburg - NDSD
- ▶ Mw. A. Dijke - VNG
- ▶ Dhr. P. van Zoest - VNG
- ▶ Dhr. J. Huijts, procesmanager - Divosa
- ▶ Mw. L. van Es, procesmanager - Divosa
- ▶ Dhr. P. Benschop, procesmanager - Divosa

Colofon

Auteurs:

- ▶ Dhr. A.J.M. Revenboer, partner BDO Advisory
- ▶ Dhr. K.G.A. Kuiper, sr. manager BDO Advisory
- ▶ Mw. J.D.Q. Koster, adviseur BDO Advisory
- ▶ Dhr. B. Derison, adviseur BDO Advisory

Deze publicatie is zorgvuldig voorbereid en tot stand gekomen, maar is in algemene bewoordingen gesteld en bevat alleen informatie van algemene aard. De in deze publicatie opgenomen informatie kan komen uit algemeen verkrijgbare bronnen, zodat wij niet kunnen instaan of verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor de juistheid, volledigheid en actualiteit van de gebruikte informatie en de wijze waarop deze informatie in de publicatie is verwerkt. Daarbij bevat deze publicatie geen advies voor concrete situaties, zodat uitdrukkelijk wordt afgeraden om zonder advies van een deskundige op basis van de informatie in deze publicatie te handelen, na te laten of besluiten te nemen. Voor het verkrijgen van een advies dat is toegesneden op uw concrete situatie, kunt u zich wenden tot BDO Advisory B.V. of een van haar adviseurs. BDO Advisory B.V., de met haar gelieerde partijen en haar adviseurs aanvaarden geen aansprakelijkheid voor schade die het gevolg is van handelen, nalaten of het nemen van besluiten op basis van de informatie in deze publicatie.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op enige andere wijze, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

© BDO maart 2023

nieuwe
perspectieven

BDO is een op naam van Stichting BDO te Amsterdam geregistreerd merk.

In deze publicatie wordt **BDO** gebruikt ter aanduiding van de organisatie die onder de merknaam 'BDO' actief is op het gebied van de professionele dienstverlening (accountancy, belastingadvies en advisory).

BDO Advisory B.V. is lid van BDO International Ltd, een rechtspersoon naar Engels recht met beperkte aansprakelijkheid, en maakt deel uit van het wereldwijde netwerk van juridisch zelfstandige organisaties die onder de naam 'BDO' optreden.

BDO is de merknaam die wordt gebruikt ter aanduiding van het BDO-netwerk en van elk van de BDO Member Firms.